Araştırma Makalesi
Research Article

Gönderim / Received: 31/07/2025
Kabul / Accepted: 08/01/2026

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume 30 Ocak / January 2026 Sayı / No. 1

CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA GERÇEKLİK VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR: DOĞRULUK TEORİLERİ IŞIĞINDA KURAMSAL BİR İNCELEME

REALITY AND RELATED CONCEPTS IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW: A THEORETICAL ANALYSIS IN THE LIGHT OF TRUTH THEORIES

Özgür TAŞDEMİR*

ÖZET

Bu çalışma, ceza yargılaması hukukunda gerçeğin ne anlama geldiğini felsefi gerçeklik ve doğruluk teorileri ışığında irdelemektedir. "Gerçek", "maddi gerçek", "doğru", "olgu" ve "olay" kavramlarının hukukta ve felsefede farklı kullanımlarını ele alarak kavramsal bir çerçeve sunar. Ceza yargılamasında aranan maddi gerçeklik ve hukuksal gerçeklik arasındaki ayrımlar incelenmiş; yargısal kararların bu iki gerçeklik türünün kesişiminden nasıl doğduğu açıklanmıştır. Çalışma, uygunluk, tutarlılık, pragmatik ve deflasyonist doğruluk teorileri gibi temel felsefi yaklaşımları ele alarak, bunların delillerin değerlendirilmesi ve yargı kararlarının gerekçelendirilmesindeki işlevlerini tartışır. Ayrıca, semantik doğruluk kuramının hukuki dildeki yansımaları ve doğrulamacılık ilkesinin ceza yargılamasındaki kanıt standardı üzerindeki etkisi değerlendirilir. Hukukta nesnellik ve öznellik tartışmaları ile yargısal gerçekliğin inşa süreci, normatif ve olgusal unsurların birbirleriyle bağlantısı

***Dr. Öğr. Üyesi,** Yozgat Bozok Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı/YOZGAT, **E-Posta:** okucuktasdemir@gmail.com, **ORCID:** 0000-0001-5327-1822, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1755041.

- **Atıf Şekli/Cite As:** Taşdemir, Özgür, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Gerçeklik ve İlişkili Kavramlar: Doğruluk Teorileri Işığında Kuramsal Bir İnceleme", HBV-HFD, 2026, C. 30, S. 1, s. 327-392.
- **İntihal /Plagiarism**: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./*This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

bağlamında analiz edilir. Sonuç olarak, ceza yargılamasının mutlak gerçek yerine nispi maddi gerçekliğe ulaşmayı hedeflediği; bu süreçte etik, usul kuralları ve epistemik erdemlerin adaletin tesisinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gerçeklik, Maddi gerçeklik, Şekli gerçeklik, Yargısal gerçeklik, Doğruluk teorileri.*

ABSTRACT

This study examines the concept of "truth" in criminal procedural law through the lens of philosophical theories of reality and truth. It explores the conceptual distinctions between "truth," "material truth," "fact," and "event" as used in law and philosophy, providing a comprehensive framework. The research analyses the differences between factual and legal truths sought in criminal trials and explains how judicial truth emerges from their intersection. Major philosophical approaches—correspondence, coherence, pragmatic, and deflationist theories—are discussed in relation to evidence assessment and judicial reasoning. The study also considers the implications of semantic theories of truth in legal language and the role of verificationism in determining evidentiary standards. Debates on objectivity and subjectivity in law and the construction of judicial truth are addressed, highlighting the interweaving of normative and factual elements. Ultimately, the study emphasizes that criminal adjudication aims not at absolute truth but at a relative material truth, with ethical considerations, procedural safeguards, and epistemic virtues being essential to achieving justice.

Keywords: *Reality, Material truth, Formal truth, Judicial truth, Theories of truth.*

EXTENDED ABSTRACT

This article examines the concept of "truth" within criminal procedural law through the lens of philosophical theories of truth and reality. The central aim is to analyze how legal processes define, seek, and construct truth during adjudication, especially when justice depends on reconstructing past events. The paper hypothesizes that the "material truth" sought in criminal trials—while ostensibly objective—is inevitably shaped by normative frameworks, evidentiary constraints, and interpretive practices, resulting in a form of truth that is both relative and constructed. By connecting legal doctrine with philosophical discourse, the study provides a framework for understanding

how truth operates at the intersection of law, epistemology, and ethics.

The work begins with detailed conceptual clarification. It distinguishes between terms often used interchangeably—truth, reality, fact, event, material truth, formal truth—and demonstrates how these terms function differently in philosophy and law. The study notes that, in criminal procedure, "material truth" refers to factual reality: the actual events that occurred in the external world, independent of subjective perception. In contrast, "judicial truth" arises from the adjudicative process, reflecting the interpretation and categorization of facts within legal norms. This distinction reveals why judicial decisions, though grounded in evidence, are never identical to absolute reality but instead constitute a legally recognized version of it.

Building on this conceptual foundation, the article surveys major philosophical theories of truth—correspondence, coherence, pragmatic, and deflationist approaches—along with the semantic theory of Tarski. The correspondence theory, which defines truth as alignment with external facts, aligns naturally with the legal ambition to "find out what really happened." However, the study emphasizes the challenges of applying this theory in courtroom settings, where past events are reconstructed indirectly through evidence and testimony. Coherence theory, focusing on internal consistency among propositions, is shown to be especially relevant in evaluating whether different pieces of evidence and witness statements form a consistent narrative. Pragmatic theories, meanwhile, offer insights into how legal systems treat as "true" those propositions that prove effective in guiding action or resolving disputes. Deflationist perspectives, by minimizing the metaphysical weight of "truth," invite reflection on whether legal procedures should prioritize functional outcomes over metaphysical correctness.

A significant part of the paper addresses the dynamic interaction between material and judicial truths. While material truth aims to capture historical facts—what occurred—judicial truth is the product of normative reasoning constrained by procedural rules. For instance, a court may recognize that a defendant's act caused a death (factual truth) yet classify it as manslaughter rather than murder (judicial truth), depending on intent and legal definitions. The study highlights how this interplay creates inherent tensions: courts must strive for factual accuracy while simultaneously applying abstract norms, often under conditions of evidentiary uncertainty.

The research also engages with the issue of objectivity in legal adjudication.

It questions whether judicial truth can ever be fully objective, given that judges interpret evidence through cultural and linguistic frameworks. While procedural safeguards (e.g., presumption of innocence, evidentiary rules) aim to mitigate bias, complete neutrality remains elusive. The study proposes that adopting "epistemic virtues"—such as intellectual humility, critical reflection, and impartiality—can help legal actors approximate objectivity without denying the interpretive nature of their task.

Methodologically, the paper draws on comparative analysis of philosophical literature and legal doctrines within Turkish criminal procedure, with references to broader civil law traditions. It criticizes the ideal of absolute truth in law, arguing instead for a model of relative material truth: a practical, attainable form of truth constrained by ethical imperatives (e.g., prohibition of torture) and procedural fairness (e.g., exclusionary rules for unlawfully obtained evidence). This perspective underscores why the criminal process must balance the pursuit of truth with the protection of individual rights—a balance that is central to the legitimacy of the justice system.

In conclusion, the study demonstrates that truth in criminal adjudication emerges from a complex synthesis of factual reconstruction and normative judgment. Rather than treating legal truth as a mere reflection of objective reality, the article shows it to be a dynamic construct shaped by evidentiary practices, legal categories, and philosophical assumptions about what counts as "true." This insight has profound implications: it calls for heightened awareness among legal practitioners of the epistemic and ethical dimensions of their work, encourages more transparent reasoning in judicial decisions, and offers scholars a richer framework for analyzing how truth and justice intersect in modern legal systems.

GİRİŞ

Adalet kavramı gibi tanımlanması bir o kadar zor bir kavram daha var mıdır diye sorsak, yanıt olarak sunulabilecekler arasında "gerçek" ve "gerçeklik" kavramları yer alır. Gerçekle adalet arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kimi mitolojilerde gerçekle adalet ilişkisi, aynı mit içinde görsel deneyimin simgeleştirilmesiyle, adaletin, saklı gerçeklerin apaçık bir biçimde ortaya çıkartılması ve bilinmesiyle tesis edilebileceği düşüncesiyle belirir[1]. Bunu "hak" ve "hakikat" sözcükleri arasındaki bağlantıda görebiliriz. Gerçekliğin adaletle

[1] Bkz. Küçüktaşdemir, s. 125.

ilişkisini yargılama hukukunda doğrudan görebiliriz[2]. Bir olayın gerçekliğini bilmek, bir ideal olarak adalete ulaşmanın yegâne değilse de olmazsa olmaz koşullarından biridir. Bu doğrultuda ceza yargılamasının evrelerini, karmaşık gibi görünen delil ve taraf iddiaları arasından gerçeği aydınlatmaya çalışan devasa bir epistemik lokomotife benzetebiliriz[3]. Hukuksal bir uyuşmazlıkla ilgili hükme varılırken, konusu olan olayın gerçekliğini yansıtan önermelerin doğru olması, hukuki yargının doğruluğunun[4] garanti edilmesi gerekir[5]. Bu da gerçeklikle ilişkiye bağlıdır. Hâkimin kararının gerçekliğe dayalı ve doğru olması gerekir[6]. Toplumun önemli bir bölümü adalet sisteminin meşruiyetini sadece usuli hakkaniyette değil, uyuşmazlığa ilişkin gerçeğin saptanmasında bulmaktadır[7]. Masumları cezalandıran veya savunma hakkı sunmayan bir yargılama sisteminin meşruiyeti sorgulanacaktır. Nitekim ceza yargılamasının amacı, sanığın haklarına saygılı bir biçimde maddi gerçeğin aranmasıdır[8]. Bu bağlamda, sadece sanığın haklarının korunması değil, maddi gerçeğin aranması hedefi de normatif bir işleve sahiptir. Bu doğrultuda hiçbir zaman ulaşılamayacak bir ideal olarak asıl hedef mutlak gerçeğe ulaşmak[9] olsa da maddi imkansızlıklar, uyuşmazlıkları makul sürede yargılama zorunluluğu, tarihi ve pratik olarak nitelendirilen nispi gerçeklikle yetinilmesine neden olmuştur[10].

Bu çalışmanın konusu, yargılama hukukunda sözü edilen ve kullanılan biçimiyle gerçeğin anlamını felsefi teoriler üzerinden tartışmaktır. Çalışmada ceza yargılamasında aranan maddi gerçek, "gerçek" kavramının felsefedeki rolü ve hakkındaki tartışmalar ışığında incelenecektir. Bu bağlamda gerçekliğe nasıl ulaşılabileceği ve bunun ifade edilebileceği, epistemolojik ve

---

2 *"Adaletin sağlanması gerçeğe ulaşmanın bir neticesi olarak kabul edilmelidir."* (Kelep Pekmez, s. 125.)

3 Hillier/Dingwall, s. 16.

4 Bir görüşe göre, hukuki yargıların doğruluğu sorunu, yorumun doğruluğu sorunudur. Bu nedenle, doğruluk ve nesnellik gibi kavramların yerine, düzgünlük, sağlamlık ve savunulabilirlik kavramları kullanılmalı, yargının doğruluğundan ziyade, düzgün yargıdan söz edilmelidir (Uzun, s. 27). İlerleyen kısımlarda, konumuz bağlamında hukukta nesnellik sorununa kısaca değinilecektir. Biz çalışma boyunca, kullanım biçimiyle dilimize yerleşmiş olduğundan, hukuki yargıları doğru veya yanlış olarak niteleyeceğiz.

5 Nicolson, s. 727.

6 Berkemann'dan aktaran Doğan, s. 330.

7 Bkz. Fernandez, s. 68

8 Kunter, s. 22.

9 Canpolat, s.467.

10 Kunter, s. 21.

ontolojik açıdan irdelenecektir. Yargılama sırasında aranan "gerçek" nedir? Öte taraftan, ceza muhakemesi hukukunda maddi gerçeğin, medeni usul hukukunda şekli gerçeğin arandığı belirtilir. Bu gerçeklik türleri neyi ifade etmektedir ve böyle bir ayrım yerinde midir?

Bu çalışmaya kavramsal açıdan gerçeklik ve doğruluk sözcüklerini, bunlarla ilgili felsefi kuramlarla inceleyerek başlayacağız. Hukuk ve gerçeklik ilişkisini felsefi açıdan tartışmaya çalışacağız. Bu bağlamda somut doğru ile hukuksal doğru birbirinden ayrı düşünülmemeli görüşünden[11] hareketle, felsefedeki doğruluk kuramlarından başlıcaları olan, uygunluk, tutarlılık, pragmatik, deflasyonist doğruluk kuramları ile alt türlerinin felsefi temellerini ve ceza yargılaması bağlamında nasıl kullanılabileceklerini açıklayacağız. Yargılama sistemlerinde gerçeğe ulaşma amaç ve biçimlerinin, aranan gerçekliği nasıl biçimlendirdiğini, hukuksal gerçeklikle olgusal gerçeklik arasındaki farkı, doğruluk kuramları ışığında ele alacağız. Bu doğrultuda sıklıkla sözü edilen maddi gerçeklik ve şekli gerçeklik ayrımın inceleyip, ceza yargılaması hukukunda aranan gerçekliğe dair evreler üzerinden çeşitli irdelemelerde bulunacağız. Felsefedeki doğruluk kuramları ışığında hukuka dair gerçekliklerin irdelenmesinin, yargısal kararların verilmesi sürecinde hukukçulara farkındalık kazandıracağını ve epistemik süreçlerin daha rahat kavranılmasını sağlayacağını umuyoruz.

I. HUKUK VE GERÇEKLİK

A. Gerçek, Maddi Gerçek, Doğru, Olgu ve Olay Kavramlarına Bütünsel Bir Bakış

"Gerçek" kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, "hakikat", "yalan olmayan şey", "doğru olan şey", "bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan", "doğadaki gibi olan, doğayı olduğu gibi yansıtan", "yapay olmayan" gibi çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır[12]. Türkçe kullanımda gerçek, doğru, olgu, doğa, kavramları arasındaki bağlantı hatta kimi zaman birbirinin yerine geçiş gözlemlenebilir. Kimi Türkçe felsefe çalışmalarında ve atıf verilerek kullanılan yabancı eserlerin çevirilerinde de benzer bir durumla karşılaşılır. Örneğin İngilizcede gerçeklikle ilgili dört ayrı sözcük yer alır: "Truth", "Reality", "Fact" ve "Right".

[11] Erem'den aktaran Selçuk, s. 695.

[12] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Gerçek", (https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.03.2024)

Hakikat anlamına gelen "truth" kimi eserde doğruluk olarak çevrilmektedir[13]. İngilizcede olgu ve olay anlamlarına da gelen "fact" kavramının da Türkçeye gerçek olarak çevrildiğine rastlanabilir[14]. Bu nedenlerle anlaşılabilir bir inceleme yapılabilmesi için bu kavramlar arasındaki nüansın irdelenmesiyle başlanmalıdır.

Dikkatle bakılırsa "gerçek" sözcüğünün anlamlarının cümlede kullanılış biçimlerine göre nüans gösterdiği görülür. Kimi kullanım biçimiyle, "inkâr edilmeyecek şekilde var olan, var olmuş"[15] nesneleri, olayları, olguları ve kişileri ifade eder; tüm bunların varlık haline dair bir nitelik sunar. Kimi kullanılış biçimiyleyse, "asıl olan, kendisi olan" anlamlarındadır[16]. Böylelikle, gerçeklik ile taklit ve sahtelik arasındaki karşıtlık belli olur. Bu iki kullanım biçimi bir arada ele alınırsa, inkâr edilemeyecek şekilde kendisi olarak "var olan" her şeyi ifade ettiğini anlayabiliriz. Bu varoluşun içine biraz önce de sözünü ettiğimiz gibi, olaylar, olgular, nesneler ve kişiler girmektedir. Çoğu zaman gerçeğin ve gerçekliğin yerine kullanılan doğru ve doğruluk sözcükleriyse gerçeklikle ilişkiyi betimler. Tepe'nin belirttiği üzere, gerçekliği bilenden ve bilinçten bağımsız olarak var olan şeylere ilişkin bir özellik olarak ele almak; doğruluğuysa, bir var olana ilişkin bildirimde bulunan bir özneyle birlikte değerlendirmek gerekir[17]. Bu bağlamda, doğru olan veya doğruluk, bilgiye ilişkindir ve doğru bilgi, gerçeği olduğu gibi yansıtan bilgidir[18]. Böylelikle bir fenomen olarak "hakikat" veya öz Türkçe kullanımıyla "gerçek(lik)" ile bu fenomenin görünümleri olan doğrular arasındaki farklılık daha net anlaşılabilir. Doğru olarak nitelenebilecek farklı önermelerin bulunabileceğini söylenebilir. Bu önermelerin, öznel, göreli, kısmen doğru veya belirsiz (dereceli) olabileceğini ama gerçeğin nesnel, mutlak, bağlamsız, tek ve bölünemez olduğunu belirtebiliriz[19]. Diğer taraftan kimi düşünür "gerçek" ile "hakikat"

[13] Almanca ve İngilizce eserlerdeki "gerçeklik" ve "doğruluk" çevirileri ve karşılaştırması için bkz. Tepe, s.216. Tepe, "truth" için hakikati/gerçekliği, doğruluk içinse "right" sözcüklerinin çeviride kullanılmasını önermektedir (Tepe, s. 216).

[14] Örneğin bu bağlamda bkz. Günday, s. 188. Bu eserde yazar İngilizce "fact" kavramını Türkçeye "gerçek", "truth" kavramını ise "doğruluk" olarak çevirmektedir.

[15] Kubbealtı Lügatı, "Gerçek", (https://lugatim.com/s/ger%C3%A7ek Erişim Tarihi: 10.03.2024)

[16] Kubbealtı Lügatı, "Gerçek", (https://lugatim.com/s/ger%C3%A7ek Erişim Tarihi: 10.03.2024)

[17] Tepe, s. 216.

[18] Tepe, s. 219.

[19] Haack, s. 297.

arasında ayrıma gider. Örneğin Kunter, "hakikat" sözcüğünü "gerçeğe uygunluk" olarak açıklar[20]. Yukarıda sözü edilenlerden yola çıktığımızda, olay, olgu, nesne ve kişileri, kendi varoluşlarına veya başka bir ifadeyle gerçekliklerine uygun bir biçimde algılayıp açıklandığımızda doğruluğun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, gerçekliğin görünümlerini oluşturan bir önceki cümlede değindiğimiz olay ve olgu kavramlarına da yakından bakmamız gerekir. Her iki kavramın da ceza yargılamasında aradığımız maddi gerçeklikle doğrudan ilişkisi vardır. Her iki kavram da Türk Ceza Kanunu'nda ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda muhtelif maddelerde sıklıkla yer alır, kimi zaman birbirlerinin yerine, dil birliği ve kavramsal tutarlılık gözetilmeden kullanılırlar[21]. Bu kullanım biçimleriyle İngilizcede somut olgu (*material facts)* kavramına karşılık geldikleri düşünülebilir. Gösterdikleri çeşitliliğin nedeni, olay ve olgu sözcüklerinin bizce karıştırılmasından ileri gelmektedir. Somut olgu, bir hukuki yargı için gerekli olan hukuksal unsurları duyulularla algılanabilir kılan, objektif ve kanıtlanabilir olgulardır[22]. Uyuşmazlık konusu olayla ilişkili olgularınsa (*relevent fact*), yargılama sırasında hükme ulaşmayı doğrudan veya dolaylı yollarla destekleyip güçlendirmesi ya da tam tersine tarafların argümanlarını[23] zayıflatabilmesi gerekir[24].

Bu bağlamda yargılama hukukunda sıklıkla kullandığımız, uyuşmazlık konusu olay sözcük öbeğindeki, "olay" veya eski Türkçedeki ifadesiyle vaka kavramını da kısaca açıklayabiliriz. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde olay, "ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş" olarak tanımlanmaktadır[25]. Olgu sözcüğüyse "birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç"[26] olarak açıklanmaktadır.

---

[20] Kunter, gerçek sözcüğünün realiteye, hakikatin ise "verite" kavramına karşılık geldiğini belirtmektedir. (Kunter, s. 21)

[21] Ceza Muhakemesi Kanununun çeşitli maddelerinde somut delillerden ve somut olgulardan söz edildiğini görürüz. Paralel bir biçimde Türk Ceza Kanunu'nun birçok hükmünde, "somut bir fiil", "somut vakıa" veya "somut olay" sözcük öbekleriyle sıklıkla karşılaşırız.

[22] Ho, s. 10.

[23] Argüman sözcüğü, bir görüşün doğruluğuna inandırmak, ikna etmek amacıyla sunulan önerme, önermeler dizisi ve farklı görüşlerin ileri sürüldüğü tartışma anlamında kullanılmaktadır (Uzun, s. 35).

[24] Ho, s. 11.

[25] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Olay", (https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.03.2024)

[26] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Olgu", (https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.03.2024)

Eski Türkçe vakıa sözcüğü olgu sözcüğünün eşanlamlısı olarak kullanılabileceği gibi gerçekleşmiş, geri çevrilmesi olanaklı olmayan olayları da ifade eder[27]. Olay ve olgu kavramlarının her ikisi de dış dünyanın gözlemlenebilir özelliklerine atıfta bulunur[28]. Felsefede olgu, gerçeklik içinde var olan şeylerin, belli özellikler almaları veya belli ilişkiler içinde bulunmaları sonucunda ortaya çıkan, durumsal sınırları nesnel olarak belirlenmiş oluşumlara verilen isimdir; nesneler, nitelikler ve bağıntılar olmak üzere üç unsurdan oluşur[29]. Görülebileceği üzere bir olgu, özne, nesne ve eylemlerden, bunların niteliklerinden ve kendi aralarındaki nedensellik ilişkilerini ifade eder[30]. Böylelikle olgu dendiğinde, tekrar eden veya edebilecek neden sonuç zincirlerinin eseri olan, farklı biçimleriyle yeniden karşılaşılabilecek olaylar da ifade edilebilir. Örneğin, göç olgusu, şiddet olgusu, ölüm olgusu gibi.

Kısacası, olay kavramı, belirli bir zaman ve mekânda oluşmuş gözlemlenebilen bir durumu ve eylemleri içerir. Olguysa, olayların ardındaki nesnel, kanıtlanabilir, nedensel ve dolayısıyla tekrarlanabilir ilişkilere işaret eder, bilim alanlarında kullanılır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, cinayetle, her çağda, her toplumda karşılaşılabilir ve tarafları değişebilir. Kriminoloji için cinayet bir olgudur. Diğer taraftan, cinayet müstakilen uyuşmazlık konusu olayı oluşturabilir. Bu olaydaki maktulün beyin ölümü ve bunun vücudundaki yüksek seviyedeki arsenik elementinin yol açtığı biyokimyasal tepkimelerden ileri gelmesi, bir olgudur. Olguya dair belirlemeyi bilim yapar ve herhangi bir değer yargısı içermez[31]. Olgular arasında nedensellikler kurulması suretiyle geçmişe gidilebilir ve böylelikle geçmişte yaşanmış bir olay, mahkeme salonunda yeniden inşa edilebilir. Nelerin olgu olarak nitelenebileceği en temelde sağduyuya bağlıdır ve bu fiziksel (kendini savunamayacak durumda olmak) ya da zihinsel (akıl hastalığı) bir durum, bir süreç (sağılığın bozulması), bir eylem (yaralama) olabilir[32].

Ceza muhakemesi hukukunda kullanılan "maddi gerçek", geçmişte olup biten bir olayın, onu temsil eden vasıtalar, yani deliller aracılığıyla bugün

---

[27] Kubbealtı Lügati, "Vakıa", (https://lugatim.com/s/vakıa Erişim Tarihi: 20.03.2024)

[28] İster eski Türkçe isterse öz Türkçe karşılıklarını kullanılalım, olgu ve olay kavramlarının ortak yönü "ol(uş)/vu(ku)" kökünden meydana gelmeleridir.

[29] Baç, s. 158.

[30] Bkz. Siltala, s. 49.

[31] Selçuk, s. 511.

[32] Ho, s. 7.

ortaya konmuş halini niteler[33]. Hukukta, her kararın çıkış noktası, "ne oldu (olaya dair) ve nasıl oldu (olguya dair) sorularıyla başlar[34]. Aslında, maddi gerçek kavramını kullanırken, somut olguları ifade ettiğimizi söyleyebiliriz[35]. Paragrafın başında verilen maddi gerçeğe ilişkin tanımda delillere yapılan vurgu bunu imler. Dolayısıyla ceza yargılaması hukukunda maddi gerçeğin, olgusal gerçekliği ifade ettiğini ve bu arayışın konusunu somut olguların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle kimi düşünürler, maddi gerçeklik ifadesinin, ispat hukukunun ardındaki ideolojik yönelime işaret ettiğine vurgu yapmışlar ve bu yönelimi "*olgu pozitivizmi*" (*fact positivism*) olarak adlandırmışlardır[36]. Nitekim, "maddi gerçek" teriminin tercih edilmesinde rasyonalite ve bilimsellik akımı etkili olmuştur[37].

Maddi gerçeği arayış, ceza yargılamasında gerçeklikle kurulan ilişki, zaten normatif olarak somut olguların ve bunların delillerin aranmasını emreder[38]. Bu bağlamda Ceza Muhakemesi Kanunumuzda kimi maddelerde somut olgu veya somut delillerden özel olarak söz edilmesi hukuki yargıda bulunurken kullanılacak bir istisna oldukları anlamına gelmez, hâkim için sadece bir hatırlatmadan ibarettir[39]. Ek olarak, olgu pozitivizminin esas alınması bize çok önemli bir şeyi hatırlatır: hâkimin önyargılardan, öznel yargılardan uzak bir biçimde, bir bilim insanı titizliğiyle olayın gerçekliğini saptamalıdır. Olaya dair ilk bilgiyi edindiği veya sanıkları gördüğü anda önyargı ya da duygu oluşturmamalı, kendi değer yargılarının esiri olmamalı, bir bilim insanının kuşkuculuğu ve ispat çabasıyla, bir doktorun önündeki vaka karşısındaki soğukkanlılığıyla gerçekliğe ulaşmaya çalışmalıdır. Diğer yandan maddi gerçeğin aranması amacı ceza hakimini, vakıanın ispatlanması için diğer yargılama

[33] Bkz. Karakehya, s. 16.

[34] Bkz. Dias, s. 258.

[35] Hukuk alanı açısından yukarıda söz edilen kavramlara yaklaştığımızda, ne mutlu ki bu kavramların anlamsal çerçevelerini tartışmayı daha az gerektiren, daha sınırlı bir bağlam ve daha da önemlisi uygulamayla karşılaşırız.

[36] Nicolson, s. 734.

[37] Karakehya, s. 17.

[38] Aynı yönde bkz. Kelep Pekmez, s.128.

[39] Gerçekten de çalışmanın devamında da ele alınacağı üzere, ceza yargılamasında maddi gerçeklik kavramına yer verilmesi, delillere ilişkin ilkeler, bu görüşü desteklemektedir. Örneğin, Alman öğreti ve yargı kararlarındaki baskın görüşe göre, hâkimin kanaatinin iki bölümden oluştuğu kabul edilir. Bunlar, öznel olarak kanaat getirme ve yüksek seviyede objektif muhtemelliktir (Doğan, s. 357). Bu ayrıma göre, eğer deliller üzerinden ulaşılan nesnel sonuçlar hâkimin öznel inancından farklıysa, hâkimin öznel inancı yeterli olmayacaktır (Doğan, s. 357 vd.)

usullerinde olmayan olanaklarla donatır[40]. Maddi gerçek arandığı içindir ki hukuk hakiminin vakanın ispatına, yani maddi soruna dair saptamalarda ceza hakimine bağlı olacağı kabul edilmektedir (BK md.74)[41]. Tüm bunlar yine de hukuksal gerçekliğin olgulardan ibaret olduğu anlamına gelmez ve tam da bu noktada başka bir ayrımla daha karşılaşırız: yargısal gerçeklik ve maddi gerçeklik.

B. Maddi Gerçeklik ve Yargısal Gerçeklik İlişkisi

1. Maddi Gerçek ve Yargısal Gerçek Ayrımı

Bir önceki kısımda, ceza yargılamasında aranan maddi gerçekliği tanımlamaya çalışmış ve olgu pozitivizminden söz etmiştik. Pozitif bilimlerde ve hatta, arkeoloji, tarih gibi soysal bilimlerde dahi maddi gerçek aranır. Tüm bunlara karşın, yargılama sırasında maddi gerçeğin aranması ile diğer alanlarda aranması arasında önemli farklılıklar bulunur. Yargılama sırasında maddi gerçeği arayışta hukuk kurallarının çizdiği sınırlar içinde kalınır, yargılama usulleri uygulanır ve bu süreç boyunca hukuki yargılarda bulunulur[42]. Doğa bilimlerindeyse, bilimsel yöntem kullanılır ve gerçeklik keşfedilir[43]. Yargılama sürecindeyse taraflar kendi savlarını açıklayan bir önermeyle başlar ve amaçlarına uygun olarak lehlerine olan en güçlü kanıtları toplamaya çalışır. Daha da önemlisi, yukarıda vurgulandığı üzere yargılama sırasında gerçeği arayışta hukuk kurallarının sunduğu süreçler izlenir ve maddi ceza hukukuna ilişkin kavramsal sınırlar içerisinde kalınır. Örneğin, Ceza Muhakemesi Kanunu göre mahkeme iddianamede gösterilen fail ve fiille bağlı kalınır ve gerçeği arayışta delil yasaklarıyla sınırlanmıştır ve hâkim vicdani kanaatiyle karar verir.

Yargılama sırasında kanımızca, iki tür gerçekliğin değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak belirir: dış dünyada geçmişte yaşanmış uyuşmazlık konusu olaya dair, onu oluşturan olgulardan oluşan olgusal (maddi) gerçeklik ile

[40] Re'sen araştırma ilkesi ve koruma tedbirleri gibi.

[41] Kunter, s. 214; Doğan, s.261.

[42] Aslında, yargılama yapmak, yargılama süreci boyunca sürekli hukuki yargılarda bulunmayı gerektir (Selçuk, s.690). Bu yargılamanın tüm tarafları yapar.

[43] Bkz. Haack, s. 317. Bilimsel sorgulamada gözlem ve bir soruyla başlanır, bilimsel yöntem kullanılarak, bu sorunun yanıtları ve yanıtların sağlamasını sunan teoriler aranır, değişmeyen neden sonuç ilişkileri keşfedilmeye çalışılır, bunlar olanaklar çerçevesinde deney ve denemeyle sınanarak ispatlanır.

bu olaya uygulanacak hukuk kurallarına dair normatif (yasal) gerçeklik[44],[45]. Maddi gerçeklik, olguya ilişkin betimleyici önermelerle açıklanır (A, B'nin malını tahrip etmiştir). Betimsel (deskriptif) ifadeler dış dünyadaki olgusal gerçekliğe ilişkindir ve doğru veya yanlış olarak nitelenirler[46]. Yasal (normatif) gerçeklikse hukuki nitelemelerle ve normatif önermelerle (başkasının malına kasten zarar veren TCK md.151 uyarınca cezalandırılır) ifade edilir[47]. Görülebileceği üzere sadece sanığın eylemine dair olgusal gerçeklik aranmaz. Aynı zamanda sanığın eyleminin yasadaki suç tanımına uyup uymadığına, kınanabilir bir haksızlık oluşturup oluşturmadığına dair normatif gerçeklik de araştırılır[48].

Bizce hukuk alanındaki, bu normatif gerçeklik kümesi, yasal gerçeklik olarak adlandırılabilir. Ek olarak belirtmek gerekir ki, ceza yargılamasının evreleri de bu evreler içindeki faaliyetler de hak ve yükümlülük bahşeden edinilmiş statüler ve buna bağlı olarak alınan sıfatlar (sanık, şüpheli, hâkim vb.) da yasal gerçekliğe dahildir[49]. Örneğin, salt olgusal açıdan bakıldığında, failin kimlik kartı, üzerinde renkli semboller bulunan bir kart parçası olarak belirir.

---

[44] Duff et. al., s.62 ve 71 vd. Hukukun bir olgu olup olmadığı, yani hukukun, hukuki yargıdan bağımsız bir biçimde bulunup bulunmadığı felsefeciler tarafından tartışılan ve hala çözüme kavuşturulmamış önemli sorulardan biridir (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun, s.58). Pozitivistlere göre hukuk, yürürlükteki hukuk kuralları temel alındığında sosyal bir olgudur. Böylelikle, hukuku kendine ait bir gerçekliği bulunan sosyal bir olgu olarak kabul edildiğinde pozitivist hukuk felsefecilerinin alanına gireriz. Bu düşünürler arasında konumuz açısından en önemlisi Kelsen'dir. Kelsen, olgusal gerçekliğin, bütünüyle, hukuksal gerçekliğin içerisinde eridiğini ve sübuta ilişkin bir kategoriye gerek olmadığını savunur. Zira olgusal gerçekliğin aranmasını emreden de gene hukuk kurallarıdır. Kaldı ki bu gerçekliğe ulaşma yolları da yine bu kurallar tarafından belirlenir (Kelsen'den aktaran Viola, s.252 vd.). Bu doğrultuda kimi düşünürlerce Kelsen, olgularla onların değerlendirilmesini, gerçekle gerçeğin bilgisini karıştırmakla eleştirilmiştir (Viola, s. 254). Kanımızca, tam bir erime söz konusu olsaydı, kriminalistik ve kriminoloji alanlarından söz etmemiz son derece güç olurdu. Kelsen'in görüşleri, izomorfik bakışı reddetmesiyle aşağıda ele alacağımız, doğruluğun tutarlılık teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Mantıksal pozitivistler, doğruluğun uygunluk teorisindeki açıkları kısa sürede fark etmişlerdir (Siltala, s. 15).

[45] Bu bağlamda Alexy'nin hukukun ahlaki doğruluk iddiasında olan toplumsal bir olgu olduğuna yönelik savını akla getirebiliriz (Arıkan, s. 1304 vd.).

[46] Uzun, s. 50.

[47] Normatif önermelerse, pratik akılla eylemlerimizi yönlendirmemizi sağlarlar, nasıl davranmamız gerektiğiyle ilgilidirler ve değer yargılarını da içerirler (Betimsel ve Normatif ifadeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun, s. 49 vd.)

[48] Duff, s. 62.

[49] Selçuk, s. 312.

Ona kimlik kartı ve belge niteliğini verense yasal gerçekliktir[50]. Bu nedenle, bir hukuksal işlemin maddi varlığıyla o işlemin somutlaştıran bir belgenin, bir sözün, bir ritüelin, somut bir aracın varlığı anlatılmak istenir[51]. Maddi gerçeklik bilişselken, yasal ve yargısal (kazai) gerçeklikler birer irade açıklaması olarak belirirler[52].

Muhakeme hukukunda ulaşmamız gereken maddi gerçeklik, deliller dolayımıyla bize sunulur[53]. Adeta geçmişte yaşanmış olayın bir simülasyonu mahkeme salonunda oluşturulmaya çalışılır ve bu da dolaylı bir biçimde gerçekliğe ulaşıldığını gösterir[54]. Bu, henüz biz yağmurun yağdığını görmeden veya duymadan, bulunduğumuz mekâna dışarıdan elinde şemsiyesiyle gelen birinin, yağmurun yağdığından söz etmesine benzer. Bizim çalışmamızın odak noktasında bir önceki başlıkta irdelediğimiz maddi gerçeklik veya başka bir ifadeyle olgusal gerçeklik (*factual truth*) yer almaktadır. Maddi gerçek kavramındaki "maddi" sözcüğü felsefede kullanılan sübstantif (*substantive*) sözcüğüne karşılık gelmektedir. Bir şeyin özüne/esasına dair, bağımsız gerçekliği açıklar. Taraflara göre değişen değil, uyuşmazlık konusu olayla ilgili, geçmişte nasılsa öyle olmuş olan, kimsenin değiştiremeyeceği, bağımsız bir gerçekliğe ulaşılmaya çalışılır ve bu çabada, geçmişte, mahkeme salonu dışında somut dünyada yaşanmış bir olayın barındırdığı olgular aranır. Hukuk açısından bakarsak, sübstantif gerçekliğin karşısında, yasal, yani normatif ve formel nitelikteki gerçeklik bulunur[55].

Maddi gerçeklik ve yasal gerçekliğe ulaşabilmek için iki farklı soruya dair çözümlemede bulunmak gerekir. Bu bağlamda hukukta, bir hukuki yargıya varabilmemiz, iki farklı, epistemolojik tekillik göstermeyen ve farklı çözüm yollarını gerektiren, kendisine has doğruluk kriterleri bulunan iki soru-

[50] Bu bağlamda Searle'ün kurumsal gerçekliğe dair düşünceleri hatırlanabilir. Searle'e göre, fiziksel dünyayı hukukun sunduğu kurucu kurallar ağı sayesinde kurumsal gerçekliğe dönüştürürüz. «Sözleşme», «mülkiyet», «suç» veya «evlilik» gibi olgular, doğada kendiliğinden (fiziksel olarak) bulunmazlar. Bu olgular, hukuk kuralları onları tanımladığı ve kurduğu için vardırlar. Böylelikle, örneğin üzerinde semboller olan bir kâğıt parçasına, fiziksel doğasında bulunmayan ama toplumsal olarak benimsenen ve işlev gösteren bir anlamla güç yükleyerek onu para olarak tanımlamamız, bunu nesnel bir gerçeklik olarak kabul etmemiz olanaklı hale gelir (Searle, s.16 vd.)

[51] Gözler, s. 71.

[52] Bkz. Viola, s. 253.

[53] Ho, s. 99 vd.

[54] Karakehya, s. 50.

[55] Bogucki, s. 654.

nun yanıtını verebilmemize bağlıdır[56]. Bunlar, olaya ilişkin (maddi) sorun (*question of fact /questio facti*) ve hukuka ilişkin sorundur (q*uestion of law/questio juris*). Bu ikili ayrım, Roma hukukçuları tarafından kuramsallaştırılmış, düşünsel kökenleri milattan önce üçüncü yüzyıla kadar giden bir ayrımdır[57]. Bu ikili yapı günümüzde karşımıza ceza hukuku genel hükümlerde bile çıkar. Hukuksal hata ve fiili hata ayrımında bu düaliteyi görürüz. Bu ayrım paralel bir biçimde felsefede de karşımıza çıkar. Hume'da ve Kant'da köklerini bulan (*is*) ve olması gereken (*ought*) ayrımları hemen akla gelebilir. Dolayısıyla pozitif bilimler (fizik ve kimya) ve normatif bilimler (hukuk ve etik) ayrımının da temelleri yine buraya kadar uzanır.

Olaya ilişkin sorun, geçmişte yaşanmış olayın yeniden zihnimizde canlandırılması ile, hukuki sorunsa olayın hangi hukuki tipe uygun olduğunun bulunmasıyla çözülür[58]. Hukuksal bir uyuşmazlığı çözmek, bu iki farklı gerçekliğe dair olan, uyuşmazlık konusu olayın gerekli tüm ayrıntılarıyla öğrenilmesini açıklayan sübut[59](maddi) sorunun hallini ve uyuşmazlığa uygulanacak hukuk kuralının bulunmasını zorunlu kılar[60]. Bir hukuki sorunun çözülmesi ve bu ikisinin çakıştırılmasını gerektirir[61]. Olayı gerekli tüm ayrıntılarıyla öğrenen ceza mahkemesi hâkimi, suç tipleri hakkında bir görüşe vardıktan sonra, karşılaştırma yapacak, somut olayda failin fiilinin, yasada tipikleştirilmiş (soyutlaştırılmış) fiillerden hangisine girdiğini hükme bağlayacaktır[62].

Hukuk kurallarına dayanılarak olay üzerinden ortaya konan hukuki nitelendirmeleri içeren hukuki yargı içeren hükümle, yargı makamı tarafın-

---

[56] Viola, s. 252 vd.

[57] Klami, s. 75.

[58] Kunter, s. 34.

[59] Sübut sözcüğü, "gerçekleşme, şüpheye yer bırakmayacak biçimde ortaya çıkma" anlamına gelmektedir. (TDK, "Sübut", sozluk.gov.tr Erişim Tarihi: 20.03.2024)

[60] Kunter, s. 198.

[61] Ho, s. 6

[62] Kunter, s. 198. Burada bir dedüksiyonla karşılaşılır. Örneğin, Türk Ceza Kanunu'nun 81'inci maddesine göre bir insanı kasten öldüren kişi müebbet hapis cezasıyla cezalandırılır (büyük önerme). A, maktul B'nin çayına arsenik katmış ve bu zehirlenme neticesinde B'nin beyin ölümü gerçekleşmiştir (küçük önerme). A, müebbet hapis cezasıyla cezalandırılmalıdır (sonuç). Tabii ki bir uyuşmazlığın çözülmesi için gereken her dedüksiyon örneğimizdeki kadar basit değildir ve yorum tüm bir yargılama alanına sirayet eder (Uzun, s. 106). Böylelikle hâkim, yargılanan fiilin Türk Ceza Kanunu'nda tipikleştirilmiş fiiller arasında bulunup bulunmadığına vicdani kanaatiyle gerekçeli bir biçimde karar vermesi gerekir (CMK md. 63/1, 69/2, 181/2, 206/2,3, md.217).

dan yargısal (kazai) gerçeklik inşa edilir (Örn. A'nın, eyleminin TCK. md.151 uyarınca mala zarar verme suçunu oluşturduğu sabittir ve cezalandırılmalıdır.) Yukarıda sözü edilenler ışığında, hukukta üç tür doğru bilgiye sahip olmamız gerektiği söylenebilir. Bunlar, uyuşmazlık konusu olaya ilişkin bilgi (maddi gerçekliğe dair), bu olaya uygulanabilecek hukuk kurallarının varlığı, kaynağı ve geçerliliği hakkında bilgi (normatif ve formel niteliğiyle yasal gerçekliğe dair bilgi) ve bu ikisinin çakıştırılmasıyla uyuşmazlık hakkında yargı makamı tarafından hüküm devresinde kurulan hukuki yargı (yargısal/kazai gerçeklik)[63]. Yargısal gerçeklik *(judicial truth*), hükümle inşa edilir[64]. Hükmün gerekçesinde, fiili (maddi gerçeklik) ve hukuki nedenler (yasal gerçeklik) gösterilir[65]. Kesin hükümle beraber (*res iudicata*) kararın hakikati yansıttığı, yani doğru olduğu varsayılır[66]. Vurgulamak gerekir ki, hüküm, her ne kadar maddi gerçekliğe dayansa ve onun üzerine inşa edilse de maddi değil, yargısal gerçekliğe dairdir[67]. Böylelikle hüküm, gerçekliği hukuken belirler[68]. Özetle gerçeklik sınıflandırmamızı yeniden ve kısaca açıklarsak, bir kümemizde maddi gerçeklik yer alır. Hukukta aranan maddi gerçeklik olgusal ve nispidir. Diğer kümemizde, yasal gerçeklik bulunur; normatif ve formeldir. Bunların kesişiminde yargısal (kazai) gerçeklik (*judicial truth*) oluşur. Bir yargı kararının kesinleşmesiyle, gerçeklik hukuken belirlenmiş olur.

Böylelikle bir insanın beyin ölümünün gerçekleştiğini söylemek olgusal gerçekliğe dair bir önerme içeriyorken, bir kişinin kasten insan öldürme suçunu işlediği için müebbet hapis cezasına çarptırıldığına dair bir önermeyse yargısal gerçekliğe dairdir. Bir failin neden olduğu ölüm ve onun sorumluluğu değer yargılarını da içeren hukuk kurallarınca belirlenir[69]. Yargıcın doğruya dayanması gereken, doğruya dayandığı kabul edilen kararı, yargısal gerçeği

[63] Viola, s. 249.

[64] Farklı bir kavramsallaştırma için bkz. Summers, s. 498. Ek olarak, John Austin'in görüşlerinden yola çıkarsak yargısal gerçekliğin doğruluğundan veya yanlışlığından ziyade geçerliliği veya geçersizliği üzerinden nitelememiz düşünülebilir (Bkz. Uzun, İngiliz Analitk, s.21 vd.)

[65] Gözler, s. 492.

[66] Gözler, s. 495. Başka bir anlatımla, Gözler'in kitabında sunduğu Latince bir deyişle açıklarsak, kesinleşmiş hüküm, hakikat olarak kabul edilir (*res iudicata pro veritate accipitur*).

[67] Gözler, s. 496.

[68] Gözler, s. 496. Bu doğrultuda, Gözler'in hukuksal gerçeklikle ilgili, kitabında sunduğu Latince deyişler ufuk açıcıdır. Bunlardan biri, "*Res iudicata facit ex albo nigrum, ex nigro album*" deyişdir ve çevirisi "Kesin hüküm beyazı siyah, siyahı beyaz yapar" cümlesine karşılık gelir.

[69] Selçuk, s. 511.

dile getirmektedir[70]. Başka bir anlatımla yargısal gerçeklik, her zaman doğru bir kararla ortaya çıkmayabilir ama karar kesinleştiği anda artık doğruluğu tartışılamayan karardır[71]. Bir hukuki bir yargının doğruluğundan ve dolayısıyla adil oluşundan söz edebilmemiz için, yorumlama faaliyetinde etik ilkelerin gözetilmesi kadar, kuralların uygulanacağı, uyuşmazlık konusu olayın maddi gerçekliğinin de doğru bir biçimde ortaya konulması şarttır. Örneğin, kasten insan öldüren birinin şartları oluşmadığı halde meşru savunmadan yararlandırılması örneğindeki gibi yargısal kararlar var olan olgularla örtüşmediğinde ya da olmayan olgulara dayandığında varılan kararın adaletsiz olduğunu söyleyebilmek gayet doğaldır. Diğer taraftan olgusal gerçeklikte sanığın suç konusu fiili işlediği anlaşılıyor olsa bile, delil yasakları nedeniyle suçunu kanıtlayacak yeterli delil kalmadıysa, şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereği delil yetersizliğinden beraat ettirilmesi gerekecektir. Özetle, maddi gerçeklik, usul kurallarının çizdiği sınırlar içerisinde aranır[72]. Adeta bir resme, güneş gözlüğü veya at gözlüğü ile bakmak gibidir. Nitekim, ceza yargılamasında her ne pahasına olursa olsun maddi gerçeğe ulaşmak meşru değildir; maddi gerçeğin sanığın haklarına saygılı bir biçimde aranması gerekir. Başka bir evrende tersi olsaydı, maddi gerçek yerine mutlak gerçek kavramının kullanımı tercih edilebilirdi. Bu yüzden sanığın iradesini kıracak veya onu aşacak, işkence veya yalan makinesi gibi yöntemlerden yararlanılması meşru değildir. Özetle, yasal yollarla elde edilen kanıtlar ölçüsünde maddi gerçeğe nispi bir biçimde ulaşılabilir.

Bize göre, yukarıda sunduğumuz ayrım doğrultusunda, yargısal gerçeklik ve yasal gerçeklik (mevzu hukuk) hukuksal gerçekliğin (*legal truths-lex veritas*) alt türevlerini, görünümlerini oluşturur. Yargısal gerçeklik de hukuksal gerçeklik de etik, estetik gibi sosyal kurumlara dair gerçeklik türlerinden biridir[73]. Bu yüzden yasal gerçeklik de yargısal gerçeklik de yaşanılan çağa, coğrafyaya ve topluma göre değişiklik gösterirler ve doğal değil, insan yaratımı olup sosyal gerçekliğe dairdirler. Maddi gerçekliğe ilişkin bilgi dış dünyada bizim dışımızda geçmişte yaşanmış bir olayın ispatlanmasına ilişkin olduğundan, yasal gerçekliğinse kaynağını mevzu hukuk oluşturduğundan, her ikisinin de objektif nitelikte olduğu söylenebilir[74]. Bu noktada, son olarak

[70] Selçuk, s. 487.

[71] Kunter, s. 33.

[72] Bogucki, s. 656

[73] Haack, s. 307 vd.

[74] Hukuk sistemleri (sınıf ya da kast sistemleri, evlilik, bankacılık, eğitim vb. sistemler gibi), sosyal kurumların (*social institutions*), özel bir alt sınıfıdır olarak görülmektedir. Bu nedenle,

belirtmek gerekir ki yasal ve yargısal gerçeklik ayrımına gitmemizin temel nedenleri, yargısal gerçekliğin yargı organınca oluşturulması, maddi gerçekliğe olan bağımlılığı ve bu yüzden kimi koşulda yargılamanın yenilenmesinin söz konusu olabilmesidir.

2. Maddi Gerçeklik ile Yargısal Gerçekliğin İç İçe Geçmesi ve Yargısal Gerçekliğin Nesnelliği Sorunu

Her hukukçu bir vakıanın gerçekliğinin saptanması ile vakanın hukuki nitelendirmesi arasındaki sınırın geçişken olduğunu görebilir[75]. Maddi gerçeklik ve yargısal gerçeklik ilişkisinde çalışmamızın sınırlarını aşarak hukuk metodolojisinin[76] ve eleştirel hukuk çalışmalarının alanına giren, birbirleriyle bağlantılı ve çok önemli iki soruyla karşılaşırız. Ceza yargılamasında bir hukuki yargıya ulaşıldığında, maddi gerçeklik ile hukuki bir yargıda beliren yargısal gerçekliğe ilişkin bilgi ve kanaatlerin sınırları net bir biçimde çizilebilir mi? Bu sorunun yanıtlarını takip ederek başka bir soru daha sorabiliriz: hukuki yargıların nesnelliği olanaklı mıdır? Bunlar yanıtları son derece güç ve kapsamlı iki sorudur.

Ceza yargılaması bağlamında konuya eğildiğimizde, maddi gerçeğin aranmasının ve re'sen araştırmanın işlevleri bize kimi yanıtlar sunacaktır. Ceza yargılamasında bir fiilin işlendiğinin saptanması yetmez, sonucun faile isnat edilebilmesi (örn. çeşitli nedensellik teorileri), somut olaydaki fiilin, hukuk kurallarının genel ve soyut nitelikleri göz önüne alındığında kanunda tipikleştirilmiş fiille uygunluğunun belirlenmesi ve failin kusurluluğu hakkında yargıda bulunulması gerekir[77]. Bu doğrultuda sübut sorunu ile hukuksal

Haack'e göre hukuksal gerçeklik, sosyal kurumların gerçekliğinin genel olarak özel bir alt sınıfı olarak ele alınabilir (Haack, s. 308). Buna göre sosyal kurumlar, epistemik açıdan objektiftir. Haack, bunu şöyle açıklar: "*Ancak tüm bunlar, sizin ya da benim veya herhangi bir bireyin onlar hakkında inandığı şeylerden bağımsızdır ve bu, onları gerçek kılmak için—ve sosyal kurumlar hakkındaki önermelerin doğruluğunu objektif kılmak için yeterlidir*" (Haack, s. 308 vd.).

[75] Aynı yönde bkz. Doğan, s. 364.

[76] Hukuk metodolojisi hukuki yargıların doğruluğuna dair ölçütler getirir ve geniş bir alanı kapsar (Uzun, s. 34).

[77] Olanı (somut-olgu-yaşam), olması gerekene (soyut-norm-mevzuat) göre değerlendirmek söz konusu olduğunda bunların ne bütünüyle özdeş ne de bütünüyle farklı oldukları görülür. Eşleştirilmeleri gerektiğinde, aralarında yorum ve çıkarım yoluyla aynı anda oluşan (*concreate*) ilişkisel bir birlik kurulur (*relational unity*). Böylelikle yargısal (kazai) gerçek keşfedilmiş değil, inşa edilmiş olur. Bir anlamda hâkim, önündeki uyuşmazlık konusu olay içindeki eylem ve işlemlerin hangilerinin hukuksal açıdan sonuç doğuracağını saptayabilmek için yasaya, normun anlamına varabilmek içinse olaya gereksinim duyar. Başka bir anlatımla,

sorunun sınırlarının her zaman keskin ve net olmadığını, bunların hukuksal gerçeklikte birbirleriyle iç içe geçtiklerini vurgulamak gerekir[78]. Ek olarak belirtmek gerekirse, bu iki ayrım arasındaki ilişkinin heterojen mi homojen mi olduğu tartışıldığı kadar, böyle bir ayrımın varlığı da sorgulanmaktadır. Öte taraftan, kimi düşünürlerce, bu ikili ayrımın ne ontolojik ne de epistemolojik belirlenebilir sınırlarının olduğu belirtilmektedir[79]. Bilhassa, özel hukukta, hâkimin hukuk yarattığı durumlarda, olaya ilişkin sorun ve hukuksal sorun ayrımının oldukça bulanıklaştığı gözlemlenmektedir[80]. Bu nedenle, bir hukuksal yargının doğruluğundan (*truthfulness*) değil, haklılığından (*rightness)* söz edilmelidir[81]. Çünkü bu durumda, olgusal bir gerçeklik üzerinden normatif önermeler kurulmaktadır. Doğru veya yanlış nitelemeleriyse olgusal önermelere ilişkindir[82] [83].

Konumuzu oluşturan maddi (olgusal) gerçeklikle sözünü ettiğimiz bu karmaşık bağ, hukukun en geleneksel ve üzerinde uzlaşılmış kavramlarında bile karşımıza çıkar. Bir cezai uyuşmazlıkta, failin suçu kasten işleyip işlemediğini değerlendirmek, bir olaya ve onun içinde yer alan failin hareketlerine belirli bir kavram penceresinden bakmamızı gerektirir. Bir hukukçu, bir savunma veya iddianame hazırlasın ya da bir uyuşmazlık hakkında hüküm[84] versin, veyahut bir dost meclisinde alelade bir hukuki yargıda bulunsun, olayları mevcut hukuki ilkelere, kategorizasyonlara ve normlarda yer alan kav-

uygulanacak kuralı bulma (*law finding*), vakayı saptama (*fact finding*) tümevarım ile tümdengelimin iç içe geçtiği bir tür al ver süreci olup tam olarak çakıştıkları ansa anlamlandırmadır. Bu bağlamda Engisch'e göre, soyut norm ile somut yaşamdaki olay arasında sürekli bir etkileşim, "bakışın bir o yana bir bu yana gidip gelmesi/ 'bakışın norm ile olay arasında gidip gelmesi " (*wandering of glance to and fro/ hin- und herwandern des blickes*) söz konusudur (Bkz. Kaufmann, s.388 vd.).

[78] Kunter, s. 198; Klami et. al. s. 78 vd.

[79] Allen/Pardo, s. 1771.

[80] Allen/Pardo, s. 1770.

[81] Peczenik'ten aktaran Viola, s. 257 vd. Ayrıca bkz. Kunter, s. 202.

[82] Uzun, s. 53.

[83] Özetle ve kanımızca, olgusal gerçeklik hakkındaki yargıların doğru veya yanlış kavramlarıyla, hukuki yargıların haklılık veya haksızlıkla, yargısal (kazai) gerçeklik hakkındaki yargılarınsa geçerlilik veya geçersizlik üzerinden katman katman nitelendirilmeleri düşünülebilir.

[84] Kunter, hüküm, çok önceden hazırlayıcı hüküm olarak verilmeye başlamıştır der ve örnek olarak, iddianame hazırlanmasını, tanık dilenmesini, keşif yapılmasını sayar. Ona göre hüküm muhakemenin her safhasındadır ve muhakeme yapma hüküm vermedir (Kunter, s. 26 vd.) Biz burada, "hüküm" yerine "hukuki yargı" kavramını kullanmayı uygun buluyoruz. Bu kavram için bkz. Uzun, s. 14 vd.

ramlara göre biçimlendirecektir. Örneğin, failin kastının insan öldürmeye mi yoksa yaralamaya yönelik mi olduğunu saptarken, onun zihninin içine girilmesi mümkün olmadığına göre, failin bir fiili bilerek ve isteyerek gerçekleştirdiğine yönelik bir yargıda bulunabilmemiz, buna ilişkin olguları aramamıza bağlıdır; mağdurun bedeninde hangi bölgelere, kaç defa ateş etti gibi[85]. Yine failin, bir insan öldürme eylemini kasten işleyip işlemediğini saptamak kadar, onun eylemlerini meşru savunma kapsamında değerlendirmek ile kasten insan öldürme kapsamında ele almak, tamamen farklı gerçeklikler yaratır. Özetle aynı ham olgular bütünü yargılamanın taraflarına göre farklı normatif çerçevelerde ve dillerde bambaşka bir anlamlara bürünebilir ve farklı biçimlerde tasvir edilebilir[86].

Görülebileceği üzere olgusal kesinliklerle, hukuksal çıkarımların, hukuksal gerçeklik söz konusu olduğunda iç içe geçtikleri, karşılıklı sıkı bir bağ içinde oldukları söylenebilir. Bu durum, tipikleştirilmiş fiilde, hukuk kültürünü de yakından ilgilendiren, taksir, müstehcenlik, cinsel davranış, tahrik, aşağılama, soyut birtakım kavramların bulunmasıyla daha da karmaşık hale gelir ve hukuksal yargıların nesnelliği sorununu gündeme getirir. Yargılama sırasında iddia ve savunma makamları, kendi yarışan, öznel (taraflarına göre) ve olası hukuksal gerçekliklerini dile getirirler. Hukuken bağımsız ve tarafsız olması gereken yargılama makamıysa, sürecin sonunda vicdani kanaatiyle bir hükme ulaşır, kuşkularını yener[87]. Bu hükmün doğruluğu, kanun yolları boyunca sınanır ve kesin hükümle yargısal gerçekliğin inşası tamamlanır.

Hâkimin bağımsız ve tarafsız olması da hukuki yargının objektif olabileceğini mutlak olarak garanti etmez[88]. Heyet halinde toplanan mahkemelerin varlığının nedenlerinden biri de yine nesnelliğin sağlanmasıdır[89]. Maddi gerçeğin aranması hedefi ve delillerin sahip olması gereken özellikler de nesnelliği sağlama gayesinin sonuçlarıdır. Tüm bunlara karşın, hukuk kurallarının uyuşmazlığa uygulanmasında, yorum ve buna bağlı olarak hukuk kültürünün

[85] Bkz. Klami, s. 75 vd.

[86] Nicolson, s. 738.

[87] Selçuk, s. 505.

[88] Hakimlerin kişisel özelliklerine bağlı olarak edindikleri, inançlar, önyargılar, kanaat ve yargılar, verdikleri kararları etkileyebilmektedir (Karakehya, s. 145). Doğaldır ki bu handikap çeşitli ilke ve usul kurallarıyla önlenmeye çalışılır.

[89] Kunter, s. 29. Kunter ceza yargılamasında bir hükmün kişisel olmamasını sağlayan üç çare bulunduğunu söyler. Bunlar, toplu hâkim sistemi, dereceler ve içtihatta devamlılıktır (Kunter, s. 29 vd.).

etkileri, hâkimin hükme varırken kullanması gereken ama ya onun tarafından bilinmeyen ya da yanlış kullanılan argümantasyon yöntemleri söz konusu olabilir[90]. Tüm bu nedenlerle eleştirel hukuk çalışmalarında, hukuk kurallarının uyuşmazlığa uygulanması aşamasında öznellikten kaçınılamayacağı ve gerçeğe ulaşmada yargılama sistemlerinin yeterli araçlara sahip olmadığı ileri sürülür[91]. Bu görüş, tarafsız ve bağımsız olması gereken yargı makamının ne kadar önyargılarından arınmış ve nesnel kalabileceği sorgulanır[92]. Kanımızca, maddi gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı kalınması ve daha önceki bir çalışmamızda belirttiğimiz gibi erdem epistemolojisi bir çözüm sunabilir[93]. Şüphesiz buradaki öznellik vurgusu, mutlak bir öznelliğe ve dolayısıyla keyfiliğe yönelik değildir. Konsensusa dayalı, dil kullanımına dair, ortak kabuller ve paylaşılan değerlerle sınırlandırılmış bir öznelliktir[94] ya da daha doğru bir ifadeyle kısmi bir nesnelliğe işaret eder. Dolayısıyla, her yargıda inşa edilen bir içerik söz konusu olduğundan, mutlak bir nesnellikten de söz edilmesi güçtür[95]. Nitekim hukuk bir yargının, bir doğa kanunu kadar nesnel olması beklenemez. Böylelikle, yargısal gerçekliğin, bilimsel gerçeklikten ayrışan bir yönü daha belirir. Özetle, hukuk bağlamında nesnellik, öznelliğin değil, keyfiliğin karşıtı olarak kullanılabilir[96]. Ulaşılabilen maddi gerçeklik nasıl mutlak değil nispiyse, aynı şey nesnellik iddiaları için de söylenebilir. Hukuki yargıların ve bunlardan oluşan yargı kararlarının nesnelliği sorunu, ayrı bir çalışma konusu oluşturacak kadar geniş ve tartışmalıdır. Maddi gerçekliğin aranması hedefinin, öznelliğin ve dolayısıyla keyfiliğin önüne geçilmesini emrettiğini söylemekle yetinelim.

Yargısal gerçekliğe varmada, yorumun öne çıktığından söz etmiştik. Farklı hukuk kültürlerinde, aynı önerme ve kavramlar üzerinde farklı anlamlandırmalara varılabilir. Zira her kültür ve hatta aynı kültürün içinde farklı yaklaşımlar farklı anlamlandırma şemaları ve yorumlama kodları (*interpretation codes*) kullanırlar[97]. Ceza hukukunda yorum konumuzun sınırlarını aş-

[90] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haack, s. 312 vd. ve ayrıca bkz. Uzun, s. 27 vd.

[91] Bkz. Dias, s. 258.

[92] Fernandez, s. 76.

[93] Taşdemir, s. 393.

[94] Viola, s. 257.

[95] Uzun, s. 20.

[96] Uzun, s. 46.

[97] Bogucki, s. 660.

maktadır. Yine de her anlamlandırma şemasının belirli etik tercihler bağlamında ortaya çıktığını belirtmek gerekir[98]. Bu bağlamda kanımızca, Avrupa hukuk sistemleri için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ortak bir anlamlandırma şemasının inşasında önemli bir işlev görmektedir.

Sonuç olarak, hukuksal gerçeklik ve olgusal gerçeklik ayrımında hukukun normatif doğruları (örneğin "insan öldüren müebbet hapis cezasına çarptırılır" gibi) ile vakaya ilişkin olgusal doğrular (örneğin, insan, ölüm, failin fiili) ayırt edilmelidir. Olgusal doğrular, maddi gerçeğin aranması amacı göz önüne alındığında aslen ceza yargılaması hukukunu odağında yer alır. Ceza yargılaması, olgusal gerçekliğe nasıl varacağımıza ilişkin usul kurallarını içerir. Normatif doğrularsa hem maddi hem de şekli ceza hukuku normlarıyla ilişkilidir. Yargılamada gerçekliğin sınırları, usul kurallarıyla, yargıya varırken kullanılacak hukuk normlarıyla sınırlandırılır veya kullanmayı tercih ettiğimiz bir tabirle kırpılır, anlamlandırma şemalarının çerçevesinden görünür. Yargısal gerçeklik, hiçbir zaman gerçekliğin ta kendisi değildir. Buna karşın bizce bir hukuki yargının doğruluğu ve nesnelliği, maddi gerçekliği olanaklar ölçüsünde tüm çıplaklığıyla yansıtmasına bağlıdır[99]. Örneğin kamera kayıtlarından, o sırada yolda yürümekte olan maktulün kafasına arkadan ateş ederek öldüren failin, kasten insan öldürmediğine ya da meşru savunmadan yararlanması gerektiğine hükmetmesi olanaklı olmasa gerekir.

II. YARGILAMA HUKUKU BAĞLAMINDA DOĞRULUK TEORİLERİNİN VE ÖLÇÜTLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gerçekliğe nasıl ulaşabileceğimiz, bir şeyin gerçekliğini nasıl bilebileceğimiz ve gerçekliği nasıl ifade edebildiğimiz felsefecilerce hep yanıtları tartışılagelmiş sorulardır. Bu tartışmalarda ileri sürülen düşünceler, istisnalar olmakla birlikte çoğunlukla, insan algısının, zihninin dışında objektif bir gerçekliğin bulunduğunu savunan realistler veya başka bir ifadeyle dışsalcılarla, gerçekliğin insan aklından bağımsız olmayacağını savunan anti-realistler veya başka bir anlatımla içselciler arasında, bir spektrum gösterir[100]. Şüphesiz tüm bu tartışmaları ayrıntılarıyla ele almak hem bilgimizi hem çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla konumuzu ilgilendirdiği ölçüde doğruluk

[98] Bogucki, s. 600.

[99] Maddi gerçekliğin araştırılmasının hakimlerin tarafsızlığına zarar verecek olması nitelikte olması üzerine, düşüncemize karşı yönde bkz. Kelep Pekmez, s. 126 vd., 130. dn.)

[100] Bu sorulara verilen yanıtları idealistlerle materyalistler arasındaki iki kutupluluk arasında gruplandırabiliriz.

teorilerinden en fazla tartışılanlarına, bu kısım altında değinilecektir.

Gerçekliği oluşturan olguları keşfetmeye çalışır, gerçekliği doğru bir biçimde tasvir etmeye çabalarız. Ceza muhakemesi hukuku alanında da aranan maddi gerçeği ve bu gerçeği aynı bir kurabiye kalıbı gibi biçimleyen yargısal gerçekliği göz önüne aldığımızda şu soruları sormamız olanaklıdır: "bir iddianamede, bir dava dilekçesinde veya hükümde kullanılan önermeleri doğru yapan şey nedir?"

İşte tam da bu noktada doğruluğun ne olduğuyla ilgili teoriler ile "önermelerin"[101] doğruluğuna ilişkin ölçütler karşımıza çıkar[102]. Maddi gerçeklikten söz ettiğimizde aslında olguları ifade ettiğimizi, olguların betimsel ifadelerden oluştuklarını ve doğru veya yanlış olarak nitelenebileceklerini söylemiştik. Bu bağlamda doğruluk önermelere ait bir nitelik olup, önermelerin konu edindiği olgunun gerçekliğinin yanı sıra olguya ilişkin iddianın bir niteliğidirler[103]. Maalesef, doğruluk ve gerçeklik arasında kesin bir sınır çizemeyiz. Önermelerle dış dünyadaki gerçekliği doğru bir biçimde tasvir etmeye çalıştığımızı hatırlayalım. Bu yüzden aşağıda konumuzla sınırlı olarak sunacağımız teoriler ve getirdikleri ölçütler, dış dünyanın bilgisine (epistemoloji) ve dış dünyadaki gerçekliğin varoluşuna dair (ontoloji) felsefi soruların kesişim kümesinde yer alırlar. Bunlar, çalışmanın amacı çerçevesinde, geleneksel yaklaşımları yansıtan kuramlar, geleneksel görüşlere karşı radikal alternatifleri sunan deflasyonist kuramlar ve çoğulcu kuramlar olmak üzere gruplandırılabilir[104]. Bunlardan, uygunluk(karşılık) teorisi, tutarlılık (bağdaşım) teorisi ve pragmatist teori, geleneksel kuramlar içindedirler. Bu gruptaki uygunluk teorisi, aynı zamanda realist kuramlar içerisinde değerlendirilir[105]. Deflasyonist kuramlar da gerçekliğin belirlenebilir olduğunu yadsıyarak geleneksel görüşlerin dışına çıkarlar. Aşağıda konumuzla bağlantısı ölçüsünde sözü edilen bu teorilere değinilecektir.

[101] Önermeler, doğruluk değeri taşıyabilen cümlelerin anlamları, içerdikleri düşünceler olarak tanımlanabilmektedir. Buna göre önermelerin üç özelliği vardır: 1-Doğruluk değeri taşırlar, 2-Dünyayı temsil ederler, 3-Herhangi bir dile ait değildirler (Bkz. Doko, s. 29 vd.) Dolayısıyla, yargı ve iddia ifade eden cümleler, doğru veya yanlış değeri alabilirler.

[102] Bu bağlamda bkz. Doko, s. 31 vd.

[103] Uzun, s. 53.

[104] Bu teorilerle ilgili olarak bkz. Doko, s. 31, ayrıca bkz. Fernandez, s. 58.

[105] Kirkham, s.73.

A. Doğruluğun Uygunluk Teorisi

Realist kuramlar arasında ilk akla gelen, doğrudan sağduyuya hitap etmesiyle en bilineni ve doğruluk kuramları arasında en eskisi, doğruluğun uygunluk teorisidir[106]. Bu teoriyi savunanlara göre bir önermenin doğruluğu için onun gerekçelendirilmiş veya rasyonel olmasına gereksinim duyulmaz. Dünyayı olduğu gibi yansıtması, nesnel olması, düşünce ve söz ile dışarıdaki bağımsız gerçekliğin arasında uygunluk bulunması yeterlidir. Yani, bir cümlenin barındırdığı önerme gerçekliğe ya da gerçekliğin bir bölümüne uygunsa ve onun nasıl olduğuna tekabül ediyorsa, doğrudur[107]. Kısaca, bu teoriye göre doğru önerme, gerçek olana tekabül edendir. Görülebileceği gibi burada bir önermenin doğruluğu, insanın zihninden bağımsız olan dış dünyadaki olgularla uygunluğuna veya başka bir deyişle uyumuna göre belirlenir. Örneğin, "Afrika'da vahşi filler yaşar" cümlesi, doğrudur. Zira Afrika'da hayvanat bahçelerinin dışında fillerin yaşadığını biliriz. Buna karşın, "Trabzon'da vahşi filler yaşar" cümlesi, yanlıştır. Çünkü dış dünyada herhangi bir karşılığı yoktur. Bu örnekten de görülebileceği üzere hayatta sağduyumuz bizi, bir cümlenin doğrulunu dış gerçeklikle karşılaştırarak değerlendirmeye yöneltir ve uygunluk kuramı da bu yönelimi yansıtır[108]. Buna göre, bir önerme, ancak ve ancak karşılık geldiği olgu dış dünyada var olmuşsa doğrudur[109]. Kar beyazdır önermesi, dış dünyada karın beyaz olmasıyla; Afrika'da filler yaşar önermesi, Afrika'da fillerin yaşıyor olmasıyla, doğru önermeler olarak nitelenebilecektir.

Madem, dışarıdaki bir gerçekliğe uygunluk gerekmektedir, dışarıda bunu sağlayacak ve önermeyi doğru kılacak bir şeye gereksinim vardır. Anlaşılabileceği üzere, burada iki unsurun birbirine uygun düşmesi gözetilir ve bu unsurların (nesne-özne, idea-gerçeklik, önerme-olgu) neler olabileceği uygunluk teorisi altında tartışılır. Dolayısıyla, doğruluk ilişkisinin bir tarafında öznelliğe ait olan şeyler (zihin, bilişsellik, inanç, önerme, dil), diğer tarafındaysa nesnelliğe ait olan unsurlar (nesneler, maddi gerçeklik, varlık, olgu) yer alır[110]. Başka bir biçimde ifade edersek, doğruluğun uygunluk teorisine

[106] Bu kuramı, eski Yunan filozofları, Platon ve Aristoteles'e kadar götürmek olanaklıdır. Günümüzde, Bertrand Russel ve G. E. Moore gibi realist filozoflar, idealizme bir tepki olarak bu kuramı geliştirmiş ve savunmuştur.

[107] Doko, s. 37

[108] Beall/Middleton, s. 23 vd.

[109] Worley, s. 3 vd.

[110] Baç, s. 156.

göre, gerçeklik doğal olarak olgu olarak adlandırılan fiziksel gerçekliğe ait bağımsız parçalara bölünür ve cümlelerin bunlara karşılık gelmesi gerekir (inşa etmesi değil)[111]. Her ne kadar yukarıda da değinildiği üzere olgular, sağduyu ve bilimsel sorgulamayla kavranabilecek sıradan nesnelerden oluşabilse de onlardan ibaret değildir. Çünkü olguların barındırdıkları nesneler ve aralarındaki ilişki değiştikçe, olgular da değişir ve yerlerini yenileri alır[112]. Örneğin birine silah doğrulttuğumda, silah doğrulttuğum kolumu indirmem, ateş edip ıskalamam veya karşımdaki kişiyi vurmam, hatta onun bedenin farklı yerlerine ateş etmiş olmam farklı olgular olarak belirecektir. Tam da bu noktada, ceza yargılamasında geçmişte yaşanmış maddi gerçekliği, olguları yansıtan deliller aracılığıyla inşa ettiğimizi düşünebiliriz. Özetle, uygunluk kuramında egemen olan olgucu görüşe göre, dünya olgulardan oluşuyorsa ve nesnel olan olgularsa önermesel bilginin bu olguları doğru bir biçimde temsil etmesi gerekir[113]. Örneğin, A'nın yaralanmış olduğunu söylüyorsam ve A'nın bacağında derin bir kesik varsa, doğruyu söylemiş olurum.

Wittgenstein'in dilin dünyayı bir resim gibi yansıtmasına yönelik görüşleri de uygunluk teorisi bağlamındaki yaklaşımların güçlü örneklerinden birini oluşturur[114]. Bir önerme dünyadaki olgulara karşılık gelir. İfade edilen olgu dünyada varsa, önerme doğrudur. Olgular önermeler aracılığıyla, olguları oluşturan ilişkilerse sözcükler aracılığıyla resmedilir. Buna göre doğruluğun uygunluk kuramı, bir önermenin doğruluğunu, önermeyi oluşturan dilsel anlatımın, dünyadaki bir olgu ile örtüşmesi ya da yapısal benzerlik taşımasıyla izomorfik (eş biçimli) tanımlar. Bu paralelde, bir hukuk normunun sunduğu tanım veya tanımlar ile dünyada karşılık gelen somut olgu arasında da karşılıklı, birbirleriyle örtüşen bir ilişki (izomorfik) bulunur[115]. Buna göre, bir ceza normunda tipikleştirilerek soyut bir biçimde tasvir edilen fiil, ortaya çıkması olası somut fillerle eş biçimlilik göstermelidir. Öte taraftan, hayatın olağan akışı içinde, ayrıntıda çeşitlenen o kadar farklı olayla karşılaşılır ki bu eş biçimliliği saptamak her zaman kolay olmaz. Hukuk dili ile dünya arasındaki ilişkinin her zaman örtüştüğünü söylemek zordur. Bu yüzden hukuki yargı, olgu ve yasa maddesi arasında izomorfik bir eşlemeden ibaret kalmaz. Aynı

[111] Beall/Middleton, s. 24.

[112] Bkz. Beall/Middleton, s. 24.

[113] Baç, s. 158.

[114] Siltala, s. 15. Wittgenstein'ın bir tutarlılık kuramı taraftarınca eleştirisi için bkz. MacCormick, s. 45.

[115] Bkz. Makkonen'den aktaran, Siltala, s. 30.

zamanda bağlamsal bir akıl yürütmeyi gerektirdiğinden yargısal gerçek her zaman yorumla inşa edilmiş bir gerçekliktir[116].

Bu bağlamda doğruluğun uygunluk teorisinde sözü edilen olguların, gerçek dünyaya ilişkin olduğunun altını yeniden çizmek gerekir. Bu nedenle, uygunluk teorisi, doğruluk taşıyıcıları (önermeler) ve doğru yapıcılar (olgular, durumlar)[117] için kesin bir ontolojik koşul öne sürer[118]. Buna göre zihinsel değil, fiziksel gerçeklik esas alınır. Hal böyle olunca, doğada bulunmayan, suç, çember, iyilik ve kötülük gibi doğrudan bizim zihnimizin ürünü olan kavram, aksiyom ve kurguların doğruluğu sorunu ortaya çıkar. Tüm bunların yansıra uygunluk teorisi, bir insanın ne kadar nesnel kalabileceği veya dilin dünyayı tasvir etmede, onu aynalamada ne kadar başarılı olabileceği gibi sorular üzerinden de eleştirilebilmektedir.

Görülebileceği üzere, doğrululuğun uygunluk teorisi, doğruluğun mahiyetine ilişkin ontolojik açıklamalar içerir. Epistemolojik açıdan, bir önermenin doğruluğunu nasıl bileceğimize ilişkin kesin bir bilgi kriteri sunmaz ve buna bağlı olarak bilgi süreçlerini açıklamaz. Bu teoriyi benimseyenler, ontolojik olarak gerçekliği ele almak ve gerçeği bulabilmek birbirlerinden farklıdır, diyebilirler. Örneğin, evrenin oluşumuna büyük patlamanın sebep olup olmadığı sorusunun yanıtının aranması gibi. Buna karşın, doğruluğun uygunluk teorisinde eğer olgular nesnel unsuru oluşturuyorsa, özne tarafından algılandıklarında neye karşılık geldikleri konusunda bir anlaşma sağlanamamış, "uygunluk" ve "olgu" kavramlarına ilişkin tartışmalar genel kabul görecek biçimde çözümlenememiştir. Bu nedenle, farklı düşünürlerce teorinin çeşitli türevleri yaratılmış, tartışmalar ışığında bu karşılıklı ilişkiyi tanımlamak için, "uygunluk", "tekabüliyet", "örtüşme", "mutabakat" gibi terimler kullanılmış; gerçeğin tarafı olarak da "olgu", "vakıa", "durum", "hal", "nesne", "olay" gibi çeşitli kavramların kullanılması önerilmiştir[119]. Doğrululuğun uygunluk kuramının günümüzdeki en önemli türevlerinden biri de semantik kuramdır ve konumuzla bağlantısı ölçüsünde aşağıda kısaca değinilecektir.

Özetle, doğruluğun uygunluk teorisine göre, yargının konusu olan olgu ile yargının bu konuyu temsili, yeniden inşası, tasviri veya tersimi ara-

[116] Siltala, s. 77.

[117] Bir önermeyi doru yapan gerçekliğin parçasına o önermenin doğru yapıcısı (truhtmaker) denir (Doko, s. 37).

[118] Kirkham, s. 74.

[119] Bkz. Lynch.

sında uygunluğun bulunması durumunda, yargı doğru olacaktır[120]. Ceza yargılamasında maddi gerçeğin arandığı göz önüne alındığında, sağduyumuzun ilk aklımıza getirdiği doğruluğun uygunluk teorisidir. Dış dünyada, gerçekte ne olduysa onu bulmak ve nesnel bir biçimde ortaya koymak yargılamanın ilk ve temel amacı olarak belirir[121]. Bu özellikleriyle doğruluğun uygunluk teorisi, bize göre, bir delilin tekil olarak içeriği bakımından, sağlamlığının saptanmasında, olayın bütününü, bir parçasını veya parçalarını temsili edip etmedikleri açısından, delillerin değerlendirilmesinde işlev gösterebilir. Örneğin, doğrudan delillerin değerlendirilmesinde, bir görgü tanığının beyanlarını içeriğinin güvenilirliğinin saptanmasında bu teori kullanılabilir. Bir delilin sağlamlığının diğer delillerle veya tecrübe kurallarıyla değerlendirilmesi[122] söz konusu olduğundaysa aşağıda bir sonraki kısımda ele alacağımız, doğruluğun tutarlılık teorisiyle birlikte kullanılması söz konusu olacaktır.

Daha önce de değindiğimiz üzere, doğruluğun uygunluk teorisinin karşılaştığı en önemli sorun, dış dünyadaki bağımsız gerçekliğe nasıl ulaşılacağı ve onun nasıl nesnel olarak tasvir edilebileceğidir. Bu, mahkeme salonunda bulunanlar için büyük bir zorluktur. Çünkü, mahkeme salonunda geçmişte yaşanmış bir olayın, deliller dolayımıyla yeniden inşası söz konusudur. İnşa edilen bir içeriğin doğruluğunun, başka bir şeye referansla sağlanamayacağı rahatlıkla söylenebilir[123]. Ek olarak doğruluğun uygunluk teorisi soyutlama düzeyi yüksek (örn. hukukun genel ilkeleri), maddi gerçeklikte birebir karşılığı olmayan (örn. makul şüphe), anlamca belirsiz (örn. kamu düzeni) veya ahlaki içeriğe sahip kavramların (örn. müstehcenlik) somut olaya uygulanmasında bizlere yardımcı olamaz[124]. Kısaca açıklamak gerekirse, önermenin konusu ile önermede bulunan ve bu önermenin doğruluğunu araştıran kişi arasına mesafe girdikçe (örn, dış dünyadaki vakıa ile mahkeme salonu), betimsellik, zorunlu olarak değerlendirmeyi veya yorumu gerektirdikçe (örn. failin kastı) doğruluğun uygunluk teorisinin tuttuğu ışık azalacaktır[125]. Tüm bunlara ek olarak çağımızdaki dijitalleşme olgusuyla birlikte siber dünyanın ortaya çı-

[120] Uzun, s. 20.

[121] Nicolson, s. 727.

[122] Bkz. Kunter, s. 430.

[123] Uzun, s. 20.

[124] Ek olarak belirtmek gerekir ki anlam daima kapalıdır ve yeni olaylar ortaya çıkıp anlam hakkında karar verilinceye ve yeni bir inanç oluşturuluncaya dek de kapalı kabul edilir (Uzun, s. 25).

[125] Uzun, s. 55.

kışı, kolayca maniple edilebilen dijital verilerin yaşamımızı kapsaması, dijital delillerin artan önemi, yapay zekâ kullanımı (örn. deepfake videolar, risk analizleri), temelde duyularımıza ve sağduyumuza dayanan bu teorinin önündeki yeni meydan okumalar olarak ortaya çıkmaktadır.

20. yüzyılda doğruluğun uygunluk teorisi semantik doğruluk teorisine evrilmiştir. Semantik doğruluk teorisi, adların anlamlarını ve yüklemlerin bir cümle içinde sistematik bir biçimde bir araya getirilmesini, bir cümlenin doğruluk koşulunun belirlenmesinde dikkate alır. Bu özelliğiyle semantik teori, doğruluğu, uygunluk kuramından nüansla, var olan olgulara bağlamaktan ziyade semantik doğruluğa indirger[126]. Semantik teorisinin yaratıcısı, ünlü matematikçi ve mantıkçı Alfred Tarski'dir. Tarski, kendisini, uygunluk teorisini benimseyenler arasında görmüşse de 1900'lü yılların ilk çeyreğinde egemen olan mantıksal pozitivistlerin etkisinde kalmış, fizikalist bir yaklaşımı benimsemiş ve teorisi hakkında "doğruluğun semantik anlayışı (*semantic conception of truth*) tanımlamasını kullanmayı tercih etmiştir[127].

Tarski, dilsel önermelere odaklanarak, onların dış dünyadaki karşılılık durumunu "'*Kar beyazdır' cümlesinin ifade ettiği önerme, ancak ve ancak kar beyaz olduğu takdirde doğrudur"* biçiminde açıklamıştır. Böylelikle, önermelerin doğruluğunu, *anlam* ilişkisi (cümlenin savı) ile dünyadaki durumları çakıştırarak çift katmanlı bir ilişkiyle açıklar. Bu teoriye göre doğruluk, cümlelerin bir özelliğidir ve böylelikle soyut/ideal varlıklar olan önermeleri irdelememiş olur. Olgu ile doğru tümce arasına mesafe de konmuş olur. Bu doğrultuda, önermenin yer aldığı cümle ile işaret ettiği olgular arasında dilbilgisel ve anlamsal ilişkilere odaklanarak "doğru cümle" terimini tanımlamayı hedefler. Böylelikle, verili bir dile referansla, dile göreli bir doğruluk tanımı sunar[128]. Doğru cümle, içerikçe uygun ve formel olarak düzgün olmalıdır[129]. Bu doğrultuda, hukuki bir yargıyı meydana getiren önermenin semantik doğruluğu sağlaması gerektiği söylenebilir[130]. Vurgulamak gerekir ki Tarski'nin teorisi doğal diller için değildir[131]. Yine de bir hukuk normunca soyut bir biçimde tanımlanan bir fiil ile dünyadaki somut karşılığı arasındaki örtüşme

[126] Beal/Middleton, s. 49.

[127] Kirkham, s. 141.

[128] Bkz. Aytış, s. 1379 vd.

[129] Aytış, s. 1380.

[130] Viola, s. 255

[131] Haack, s. 302.

ve eş biçimlilik, bunlara bağlı olarak doğruluğun uygunluk teorisi, Tarski'nin anlamsal doğruluk kuramınca sezgisel olarak kabul edilmesi kolay bir yaklaşımdır[132]. Tarski, doğal dil ile üst dil (*meta-language*) arasında ayrıma gider. Bir dilsel önermenin doğruluk değerini, daha üst düzeydeki bir meta dil ile belirlemeyi önerir ve formel bir anlayış geliştirir. Böylelikle "*bu cümle yanlıştır*" önermesindeki yalancı paradoksunda (*liar paradox*) olduğu gibi öz-dönüşlü (*self-referential*) dilsel paradoks ve çıkmazlar bertaraf edilir[133]. Hukukta, kimi ülkelerde bulunan anayasaların değiştirilemez maddeleri, bu paradoksa benzetilebilir. Hukukta, normlar hiyerarşisi, hak düşürücü süreler ve içtihadı birleştirme kararları bu tür çelişkilerin önüne geçmek içindir.

Tekrarla altını çizersek, semantik doğruluk teorisi, daha çok matematiksel mantıkta ve formel dillerde kullanılır. Bu nedenle hukuk alanında kullanımı çeşitli güçlükleri bünyesinde barındırır. Teoriye yakından bakıldığında olgu ve durumların gerçekliğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamadığı ileri sürülmektedir[134]. Başka bir anlatımla, anlamsal içeriği anlamak, tikel olarak dilsel ifadelerin hangi nesnelere atıfta bulunduğunu belirlemeyi gerektirmekte ama bu nesnelerin gerçeklikle ilişkilerini, nasıl var olduklarını açıklamamaktadır[135]. Ayrıca, semantik kuramlar, önemli nüansları içlerinde barındıran büyük kuramsal tartışmaları çözüme kavuşturmada işlevsizdirler[136].

Ceza hukuku alanından yola çıkarsak semantik teorinin, normatif önermeleri, soysal bağlamını değerlendirmemiz gereken adlandırmaları, müstehcenlik, onur ve şeref gibi içlerinde değer yargısı barındıran kavramları açıklamada başarısız olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan yasal düzenlemelerin yorumlanması, aslında içerisinde felsefi güçlükleri barındıran semantik bir uygulamadır[137]. Her ne kadar Tarski, yukarıda değindiğimiz üzere, doğal değil biçimsel dillere odaklanmışsa da[138] bir önermenin doğruluğunun inancımızdan bağımsız olduğunu hatırlatmasıyla, olguya ilişkin betimleyici önermelerle normatif gerçekliğe ilişkin önermelerin farkını vurgulamasıyla

[132] Siltala, s. 50.

[133] Siltala, s. 48.

[134] Davidson, s. 22 vd.

[135] Bogucki, s. 656.

[136] Bayles, s. 400.

[137] Dias, s. 263.

[138] Hukuk kurallarının ve ilkelerinin anlaşılması, içerisindeki üretildikleri dilin (doğal dilin) gramer ve semantik kurallarına bağlıdır (Uzun, s. 23).

ve mantığı esas almasıyla çelişkili kanun hükümlerinin, tutarsız taraf beyanlarının, zaman içinde ortaya çıkan birbirleriyle çelişen yüksek mahkeme içtihatlarının saptanmasında, keyfi yorumların önüne geçilmesinde, sistematik yorumda ve yasalar kaleme alınırken bizlere katkı sunabilir.

B. Doğruluğun Tutarlılık Teorisi (Bağdaşımcılık)

Geleneksel kuramlar içerisinde doğruluğun uygunluk teorisinin karşısına adeta bir rakip olarak beliren ve modern zamanlarda ortaya çıkmasıyla ondan çok daha genç bir teori olan tutarlılık teorisi, anti-realist, rasyonalistler ile idealistlerin dış dünyaya dayanmadan doğruluğu belirleme çabalarına dayanan, bir tür doğruluk kuramları ailesinin adı olarak görülebilir[139]. Tutarlılık teorisi, doğruluğu, önermelerin dış dünyadaki gerçeklikle ilişkisi yerine, önermelerin birbirleriyle ilişkisi üzerinden bütünsel bir biçimde ele alır[140]. Bu teoriler ailesine göre, önermelerin doğruluğu, dil aracılığıyla ifade edilen içsel olarak tutarlı düşünceler, inançlar, cümleler veya önermeler bütününe dayanabilir[141]. Buna göre önermeleri, birbirleriyle çelişmemeleri, tutarlık, içsel bir bütünlük ve de sistematik bir uyum göstermeleri doğru kılar. Tüm bu açıklamalardan, bu teorinin ilk bakışta sadece doğrulukla ilgili epistemik bir ölçüt koyduğu düşünülebilir.

Bu teori de doğruluğun uygunluk kuramına benzer bir biçimde doğruluğun bir doğası olduğunu ve doğruluğa ilişkin problemlerin metafiziksel karakter taşıdığını, söylediklerimizin ve düşündüklerimizin tasvir etmek istediğimiz gerçeklikle ilişkisi olduğunu varsayar[142]. Kant'ın numen-fenomen ayrımı burada karşımıza çıkar; dünyanın bir kendi hali, bir de bizim algıladığımız hali vardır[143]. Biz sadece, kendi algıladığımız halini tasvir edebiliriz. Bu teorinin temel savına göre, zihinden ayrı bir nesnel gerçeklik yoktur. Dışarıdaki gerçeklik öznenin zihinsel süreçleriyle algılanıp tasvir edilir. Dolayısıyla, "gerçeklik" denilen şey de yine dil aracılığıyla, diğer kavramlarla tanımlanmaya çalışılan, kavramsal olarak yapılandırılmış bir bütündür[144]. Dil, kavramlar, kurulan nedensellik ilişkileri, insan zihninin ürünleridir. Dolayı-

[139] Doko, s. 43. Doğruluğun tutarlılık kuramı, Leibniz, Spinoza ve Hegel gibi filozoflarca temel alınmıştır.

[140] Worley, s. 4 vd.

[141] Siltala, s. 54.

[142] Walker, s. 220.

[143] Uzun, s. 60.

[144] Bkz. Siltala, s. 54 vd.

sıyla "olgular" inanç sistemimizin izlerini taşırlar ve doğruluk ancak zihinsellik, düşünce veya dilsel yapılar çerçevesinde anlaşılabilir; bilişsel bir bütün içinde değerlendirilir[145]. Bu savları onları, uygunluk kuramından ayıran temel çıkış noktalarını oluşturur. Burada tutarlılık kuramının özneye yaptığı vurguyla zihinden bağımsız bir gerçekliğin olamayacağını ifade etmeye çalıştığını, öznelliği ve keyfiyeti savunmadığını, kimi önermelerin algısal nitelikte olabileceğini kabullendiğini de belirtebiliriz[146].

Bu teori, mantıksal tutarlılığı merkeze koyar ve böylece epistemik bir kriter sunar. Çünkü gündelik hayatta, bir önermenin doğruluğunu belirleyebilmek için illa dış dünyadaki karşılığına bakmayız. Karın siyah olamayacağını geçmiş deneyimlerimizden elde ettiğimiz bilgiyle, düşüncelerimizle biliriz. Bu teoriler ailesi, mantıksal tutarlılık (çelişkisizlik ilkesini) merkezine alıyor olsa da mutlaka mantıksal tutarlılıkla eş tutulmak zorunda değildir[147]. Bu teorinin daha çok aksiyomlarla olan tutarlılığı esas alan matematiksel doğruluğa benzediği belirtilmektedir[148]. Doğruluğun tutarlık teorisine göre, önermelerin diğer önermelerle tutarlılığı onları doğru kılar ve bir önermenin doğruluğu verili bir sistem içindeki yerine göre değerlendirilir. Buna göre bir önerme, deneyimlerimizin, inançlarımızın ve bilgilerimizin bütünüyle[149] tutarlıysa, onun doğru olduğu söylenebilir. Gündelik hayatta, biri kar siyahtır derse, onu ne bireysel olarak ne de toplumca ciddiye alırız. Özetle, belirli bir önermenin doğruluğu onun diğer önermelerle bağdaşmasına, onlarla uyumuna bağlıdır[150]. Böylelikle, tutarlılık teorisinin fiziksel gerçeklikte karşılığı bulunmayan kavramların doğruluğunun değerlendirilmesinde işlev görebileceği söylenebilir. Bu bağlamda akla, etik ve matematik gibi alanlar gelebilirse de "suç" gibi hukukta kullanılan çoğu kavramın da doğada bulunmadığına dikkat çekmek gerekir. Bu bağlamda genel olarak hukukta tutarlılık teorisinin kullanımının en uygun örneklerini hayatın olağan akışı kriterinin, mantık ve deneyim kurallarının, yorum ilkelerinin oluşturabileceği düşünülebilir.

---

[145] Baç, s. 161.

[146] Baç, s. 162.

[147] Baç, s. 160.

[148] Doko, s. 45.

[149] Bu noktada inanç ve bilgi arasındaki farklılığa kısaca değinmekte fayda var. İnanç ile bilgiyi ayıran en temel özellikler, nesnellik ve kanıtlanabilirlik olup, doğruluk hem inancın hem de bilginin özelliği olabilir (Uzun, s. 45).

[150] Baç, s. 160.

Eğer bir önermenin doğruluğu, bir sistem içindeki tutarlığına göre belirleniyorsa, bu sistem nasıl bir sistem olabilir? Toplumun çoğunluğunun inançları mı yoksa bireysel inançlar mı, uzman görüşleri mi, tümel olarak gerçeklik mi (tüm doğru önermeler) esas alınacaktır?[151] Kaldı ki beşerî hiçbir sistem, mutlak olarak tutarlı değildir. Bu teori bir sistemde tutarlı olanın başka bir sistemde olmayabileceği ve dolayısıyla doğruluk ile inancı karıştırmasıyla eleştirilmiştir. Gerçekten de bir kişinin kendi inançları açısından tutarlı olan bir önerme, başka bir insanın inançları açısından tutarsız olabilir. Bu yönüyle, tutarlılık teorisi, öznel/göreli doğruluk iddialarını açıklamaktaysa da bu sefer de olgusal gerçeklikle ilgili çelişkiye düşer. Dünya ya düzdür ya da değildir. Doğruluğun tutarlılık teorisini kabul edenler, gerçekliğin yapılandırılmış doğasına vurgu yaparlar. İnsan zihinsel yetenekleriyle bu gerçekliği kurmakta, tutarlılık teorisiyse ona ulaşmada bir ölçüt işlevi görmektedir.

Diğer taraftan doğruluğun uygunluk teorisini savunan düşünürler, tutarlılık teorisini tam da bu yönüyle eleştirirler. Zira, tutarlılık teorisi, gerçekliğin metafizik doğasına ilişkin herhangi bir şey söylememektedir. Böylece, evrende var olmayan ama kendi içinde tutarlı kurguları doğru olarak kabul etme olasılığı doğar[152]. Örneğin Batman çizgi romanlarında Batman Bruce Wayne adında zengin bir iş insanın alter egosudur. Bu doğrudur ama gerçek hayatta Bruce Wayne diye biri yoktur. Anlaşılabileceği üzere, doğruluğun tutarlılık kuramı, aslında gerçekliğin mahiyetine ilişkin bir şey söylememekte, sadece epistemik bir kriter sunmaktadır. Bu nedenle, mirası aslen epistemolojide yaşar ve bir gerekçelendirme prensibi olarak bu alanda karşımıza çıkar.

Doğruluğun tutarlılık teorisi ve hukuk bağlamında ilk akla gelen, bu teorinin hukuki yargıların gerekçelendirilmesinde kullanılabilecek oluşudur[153]. Bunun yanında kanımızca, deliller arasında bağlantı kurmada ve bu bağlamda ceza yargılamasındaki şüphe eşiklerini geçmede, taraf anlatımlarını değerlendirmede kullanılabilir[154]. Yargılama sırasında, iddia ve savunma makamlarının savlarının içsel tutarlığa dayalı bir anlatı[155] veya argüman bütünlüğü oluşturup

[151] Bkz. Internet Encyclopedia of Philosophy (https://iep.utm.edu/truth/#H5, Erişim Tarihi, 20.03.2025)

[152] Siltala, s. 54.

[153] Uzun, s. 64 vd.

[154] Aynı yönde, tutarlılık teorisinin delillerin serbestçe değerlendirilmesi ilkesi (CMK md.217) bakımından uygulama alanı bulabileceği hakkında bkz. Canpolat, s.478 vd.

[155] Hukuk anlatılarla doludur ve yargılamanın öznelerinden her birinin anlatıları vardır (Uzun, Anlatı, s.30 vd.). Anlatılan kadar, nasıl anlatıldığı da gerçekliği veya hukuki sonucu etkiler

oluşturmadıklarının karşılıklı olarak değerlendirilmesinde, karşılıklı uyumu ve desteği, ortak hizalanmayı, tutarlılığı ve paylaşılan uygunluğu göz önüne almasıyla işlev gösterir[156]. Bu teori aynı zamanda, uyuşmazlık konusu olaya uygulanacak hukuk kurallarının bulunması ve yoruma tabi tutulmasında da yol gösterici olabilecektir[157]. Örneğin bir iddianamede veya hükümde yüklenen suçu oluşturan olayların, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanmasında tutarlılık teorisi kullanılabilir.

Hâkimin mahkeme huzurunda deliller aracılığıyla sunulan olayı kurgulayış biçimi gerçekle uyuşmalıdır[158]. Kurgulama, doğruluğun tutarlık teorisinin ta kendisidir. Gerçekle uyuşma ise ilk bakışta doğruluğun uygunluk teorisine işaret ediyor gibi gözükse de aşağıda açıklanacak olan pragmatist gerçeklik teorisiyle ele alınabilir. Tutarlık teorisi, maddi gerçeği ortaya çıkarmada tek başına yeterli değildir. Belki de taraf anlatımları yanlış bir bilgiye ortak olmuştur, belki de deliller uydurulmakta, tanıklarsa koordineli bir biçimde yalan tanıklıkta bulunmaktadır. Ayrıca bu teorinin önerdiği tutarlılık prensibi, uyuşmazlık konusunda hükme varacak olan hâkimi önyargılarından (örn. doğrulama yanlılığı) da koruyamaz.

C. Bir Doğruluk Teorisi Olarak Doğrulamacılık (Doğrulama İlkesi)

Aşağıda açıklayacağımız pragmatik doğruluk teorisiyle[159], doğru-

(Uzun, Anlatı, s.31). Anlatılar, kimi zaman örtük kimi zaman da açık bir biçimde argümanları da içerebilir. Çalışmanın devamında kimi yerde "anlatı" sözcüğünü kullanmayı tercih edeceğiz. Bunun nedeni, konumuzun odağını maddi gerçeğin oluşturması. Zira, yargılamanın tarafları, maddi gerçekliğin oluşuna dair olay örgülerini kendi inanç ve bilgilerin göre bir anlatı formunda sunarlar. Ceza yargılamasında, kovuşturmada egemen olan doğrudan doğruyalık ve sözlülük ilkeleri de bu kullanımı destekler. Bu nedenle "anlatı" sözcüğünü, Kunter'in görelilik ve geçiciliğine vurgu yaptığı, iddia ve savunma makamlarının hakikat hakkında sunduğu görüşler için kullandığı "mütalaa niteliğinde hüküm" kavramını kapsar biçimde kullanıyoruz (Kunter, s. 30 vd.) Anlatı, bizce, içinde bunu da barındırmaktadır. Kunter'e göre, hüküm, bir yargı makamından (kürsüden) deklare edildiğinde "karar" olarak nitelenmelidir (Kunter, s. 31). Neden "anlatı" kavramın tercih edildiğine ilişkin ayrıntılı kuramsal bilgi için bkz. Haack, s. 21 vd. Yargılamanın genelinde, doğruluğun tutarlılık teorinin kullanıldığı görülebilir.

[156] Siltala, s. 77.

[157] Bogucki, s. 663.

[158] Doğan, s. 348.

[159] Bir sonraki kısımda ele alacağımız, gerekçelendirilmiş/güvenceli ileri sürülebilirlik ışığında, doğruluğun, doğrulanabilirlik olarak; yani bilimsel bir önermeyi desteklemek üzere sunulabilecek toplanmış ampirik kanıtlardan oluşması düşüncesi, dar anlamıyla ele alındığında,

luğun tutarlık teorileri kesişimindeyse doğrulamacılık (*verificationism)* yer alır[160]. Doğruluğun uygunluk teorisi ve semantik teorileriyle ilkesel düzeyde çatışmamakla birlikte onlardan farklı olarak anti-realizm ile uyumludur[161]. Bu uyumluluğu, köklerinin mantıksal pozitivistlere ulaşabilmesinden ileri gelir. Bu teoride her anlamlı cümlenin bir doğrulama koşuluna sahip olduğu varsayılır[162]. En bilindik tanımına göre "*bir önermenin anlamı, onun doğrulama yöntemidir*." Örneğin içtiğim kahvenin sıcaklığının elli derece olduğunu söylüyorsam, bunu termometre ile ölçebilirim ve ancak böylelikle ona doğruluk niteliğini yükleyebilirim. Böylelikle doğrulama koşulları somut olgulara da uygulandığında doğruluğun uygunluk kuramıyla çatışılmaz. Yine de altını çizmek gerekir ki bu teoriye göre, doğruluk doğrulanabilirlikten ibarettir; mutlaka somut bir olguyla örtüşmesi gerekmez. Bir önermenin sınanabilir olması yeterlidir. Bunun için bir doğrulama sistemi veya yönteminin varlığı, gözlemlerimizle doğrulanabilir oluşu yeterlidir. Başka bir anlatımla, bu teori, gerçeklikle elimizdeki en iyi metotların gerçekliği tasvir etme yolları arasındaki sınırı çökertir; anlam ile doğrulanabilirliği özdeş görür[163]. Örneğin, bir hukuk normunun, hukuk düzeni içindeki varlığını, içinde bulunduğu normlar hiyerarşisine ve yürürlük tarihini gözlemleyerek doğrulayabilir ve onun hukuki geçerliliğini bilebiliriz. Ek olarak, öznelerin inanışları ve yargıları arasındaki tutarlık doğruyu gösterebilir ve burada doğrulanabilirlik, tutarlılığı saptamak için toplumun bilimsel pratikleri içinde çeşitli kurallar seti sunar[164]. Aslında bu teoride maddi gerçeği arayışta sorduğumuz "gerçekte ne oldu?" sorusundan ziyade, "neyi kanıtlayabiliriz/doğrulayabiliriz?" sorusunu sorarız. Bu teoriye göre, doğrulanamayan önermeler anlamsız olduğuna göre, felsefenin birçok tartışma konusu da gereksiz duruma gelir.

Yargılama hukuku açısından doğrulama ilkesi çok önemlidir. Nesnelliğin sağlanması, kanıtlanabilirliğe bağlıdır[165]. Yargılama hukukunda doğrulamacılık belki de en belirgin biçimde medeni usul hukukunda ve delillerin

felsefi pragmatizmin temel savlarından biri olarak belirse de bir önermenin doğru olmasının birinin gerçek yaşamında ne gibi somut bir fark yaratacağı sorusu, pragmatistlerin, bilimsel (özellikle de doğa bilimleri) alandaki etkilerini sınırlar (Siltala, s. 18).

[160] Bu teorinin bilinen düşünürleri, Comte ve Popper'dır.

[161] Beall/Middleton, s. 75.

[162] Beall/Middleton, s. 74.

[163] Beall/Middleton, s. 72.

[164] Fernandez, s. 61 ve 62.

[165] Uzun, s. 46.

ispat kuvvetinin belirlenmesinde karşımıza çıkar. Örnek olarak senetle ispat zorunluluğu (HMK md.200) ile senede karşı tanıkla ispat yasağı (HMK md.201), senetle ispat zorunluluğu bulunan hâllerde delil başlangıcı bulunursa tanık dinlenebilmesi (HMK md.202), ilamların ve resmi senetlerin ispat gücü (HMK md.204) verilebilir.

Doğrulama ilkesinin bize sundukları ceza yargılaması açısındansa şüphe dereceleri gibi epistemik eşiklerin aşılmasında özellikle değerlidir. Bunun yanında, Cumhuriyet savcısının ihbar ve şikâyetin soyut ve genel nitelikte olması durumunda soruşturma yapılmasına yer olmadığına karar vermesi (CMK, md.158), iddia ve savunma dokunulmazlığından yararlanılabilmesi için isnat ve değerlendirmelerin gerçek ve somut vakıalara dayanması ve uyuşmazlıkla bağlantılı olması zorunluluğu (TCK md.128) doğrulama ilkesine işaret eder. Tüm bu hükümler, ceza muhakemesine başlanabilmesi, iddia ve savunmada bulunulabilmesi için bir suçun işlendiği konusunda kanıtlanabilir bilgilere gereksinim duyulduğunu gösterir. Son olaraksa, soruşturma evresinde kollukça alınan ifadenin, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınamayacağı da doğrulama ilkesiyle ilişkilendirilebilir.

D. Pragmatik Doğruluk Teorisi

Doğruluğun pragmatik teorisi, 19. yüzyıl sonunda Amerikan pragmatizm akımıyla birlikte doğar[166]. Felsefi pragmatizmin hukuk alanı için bize sundukları arasında belki de en arka planda kalanı, pragmatik doğruluk teorileridir. Felsefi pragmatizm, hukukun ekonomik ve toplumsal sonuçlarına öncelik veren, sonuççu (*consequentialist*) adalet anlayışı için bir ilham kaynağı olduğu kadar, retoriğin tekrar gündeme gelmesine katkı sağlamış, inşacı doğruluk teorilerinin hukukta kullanılmasına kapı aralamıştır[167]. Felsefi pragmatizmin hukuki realizm üzerinde büyük etkileri vardır. Amerikan hukuk literatüründe güncel yaklaşımlardan biri olarak karşımıza çıkan, hukuka araçsalcı, tek bir doğru iddiasının karşısında yer alarak çoğulcu ve hukuksal uyuşmazlıklaraysa bağlamsal bir biçimde yaklaşan, hukuki pragmatizmin doğmasına da neden olmuştur[168].

[166] Pragmatistlerin en önemli temsilcileri Charles Sanders Peirce, William James ve John Dewey'dir.

[167] Siltala, s. 16

[168] Uzun, s. 75. Pragmatik doğruluk teorisiyle, hukuki pragmatizmin yaklaşımlarının karıştırılmaması gerekir.

Pragmatistlere göre, gerçeğin evrensel bir özü yoktur. Bu yüzden de herhangi bir tanımı verilemez. Gerçeğin evrensel bir özü olmadığına göre işe yarayan, en yararlı tanımını kullanmak olanaklıdır. Bu teoriyi savunanlara göre, düşüncelerimiz de dışarıdaki gerçeklik de sürekli bir değişim halindedir. Dolayısıyla gerçekliğe ve onun doğru bir biçimde ifade edilmesine yönelik herhangi bir kıstas belirlemek olası değildir. Sonu gelmez, bitmez ve tükenmez metafizik tartışmalar bir kenara bırakılmalıdır. Bu teoriye göre, insan deneyimi ve pratiğiyle doğruluk arasında kuvvetli bir bağ vardır[169]. Doğruluk kavramı ancak, beşerî pratik faaliyetler, bunların yararları ve araştırma süreçleriyle ilişkili olarak düşünülebilir.

Pragmatik doğruluk teorisinin taraftarları, doğruluğun uygunluk teorisini de eleştirmiş, zihinsel olanın dışarıdaki nesnel gerçekliği "kopyalamasının" boş bir felsefi tasarım olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bir önermenin doğruluğu, insanın eylemlerinden, nesneleri anlama ve dönüştürme yetilerinden kopuk olamaz. Bir önermenin doğruluğu, o önermenin deneyimlenebilecek sonuçları, belirtileri ve etkileri aracılığıyla belirlenebilir[170]. Özetle, doğruluğun kıstası önermenin pratik faydasıdır[171]. Bir şey faydalıysa, doğrudur da. Dolayısıyla, gerçekliğin metafizik boyutu yadsınır. O statik değildir ve ona bir süreçte beşerî faaliyetlerin, yaşam içindeki sonuçlarıyla ulaşılır. Bu durumda, uygulamada sınanmış bir savın doğru olduğunu söylemekten başka çare yoktur[172]. Buna göre, geçmiş çağlardaki dünyanın düz olduğuna dair kabul, uçakların seyrüseferinde işlev gösterebilseydi, pragmatik doğruluk teorisine göre günümüzde hala doğru olarak kabul edilebilirdi denebilir. Bu bağlamda, pragmatistlere göre teorileri, sadece fen bilimlerinde değil, herhangi bir inancın, yarar gösterebileceği, etik, sanat, siyaset bilimi gibi çeşitli alanlarda kullanılabilecektir. Tüm bu özellikleriyle, çalışmamız boyunca ele aldığımız kuramlar arasında belki de en epistemik nitelikte olandır.

Pragmatik doğruluk kuramı iki alt türeve sahiptir. Bunlardan biri William James'e ait olandır ve doğruluğu "işe yararlılık/fayda" olarak ele alır. Ona göre bir önerme, bir süreç içinde doğru nitelemesine kavuşur. James, yaklaşımını şöyle ifade eder: "*Pragmatizm ister fiili olsun ister potansiyel, "uyuşma"yı belli "işleyiş" tarzları anlamında tanımlar. Mesela "masa var"*

[169] Fernandez, s. 63.

[170] Baç, s. 164 ve 165.

[171] Doko, s. 45.

[172] Worley, s. 6.

cümlemin sizin tarafınızdan gerçek olduğu kabul edilmiş bir masa özelinde doğru olabilmesi için; sizin masanıza dokunmaya, bu masayı sizin zihninizde uyandıracak kelimelerle kendime açıklamaya, sizin gördüğünüz türde bir masaya benzeyen bir çizim yapmaya ve yönlendirilebiliyor olmam gerekir."[173] James'e göre, doğruluk önermelerin araçsal değerinde, onların işe yarıyor olup olmamasında saklıdır.

Pragmatist doğruluk teorisinin başka bir alt türevini de Peirce'ın yaklaşımı oluşturur. Buna göre, doğruluk, bir araştırmanın, soruşturmanın sonucunda varılan, herkesin uzlaşarak kabul edebileceği, nihai bir görüş birliğidir[174]. Peirce, şüpheden kanaate giden yolda, nihai hedefin hakikat olduğu, hakikatin nihai kanaatin nesnesi olduğu düşüncesini dile getirir[175]. Ona göre, zaman için yaklaşılacak yegâne hedef, ideal koşullar altında sabitlenmiş bir inançtır.

Pragmatistler de aşağıdaki kısım altında değineceğimiz deflasyonistler gibi, gerçeklik ve doğruluk kavramlarının herhangi bir özü olduğunu reddederler. Onlar, işe yararlılığı göz önüne alır. Bu yüzden doğruluğun pragmatist teorisi, doğruluk kavramı yerine bir süreçte elde edilen "başarı" ve "fayda" kavramlarını ikame ettiği, gerçekliği öznel, göreli ve değişken olarak nitelendirdiği, bazı açıkça yanlış inançların da (Örneğin, plasebo, astroloji) verili durumda faydalı olabileceği sonucuna varabileceği için eleştirilmiştir.

Modern ceza yargılamasında, her ne pahasına olursa olsun maddi gerçeğe ulaşılması, hukuk devleti ilkesi gereğince meşru değildir ve maddi gerçeğin aranması normatif sınırlandırmalara tabidir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin ilkelerin yaşama geçirilmesi, maddi gerçeğe ulaşma yollarını sınırlandırır. Böylelikle, etik delil sisteminin, "*zehirli ağacın meyvesi de zehirlidir*" ilkesinin ve bu bağlamda delil yasaklarının (örn. CMK 148) varlığıyla, hukuka aykırı olarak elde edilen deliller, maddi gerçeği yansıtsalar bile yargılamada kullanılamazlar[176]. Bu nedenle ceza yargılamasında maddi gerçeğin, sanığın

[173] James, s. 135 vd.

[174] Walker, s. 533.

[175] Peirce'dan bir doğrudan bir cümle alıntılarsak: "*Hakikat dediğimiz şey, araştırma yürüten herkesin eninde sonunda üzerinde uzlaşmaya yazgılı olduğu görüştür; bu görüşte temsil edilen nesne ise gerçektir*" (The opinion which is fated to be ultimately agreed to by all who investigate, is what we mean by the truth, and the object represented in this opinion is the real.) Stanford Encyclopedia of Philosophy (https://plato.stanford.edu/entries/pragmatism/, Erişim Tarihi: 22.03.2025)

[176] Canpolat, s. 474 vd.

haklarına saygılı bir biçimde aranması ile şüpheden sanık yararlanır ve makul sürede yargılanma ilkeleri göz önüne alındığında doğruluğun pragmatik kuramının değerlendirilmesi gerekir. Yargılama sırasında birtakım hakların korunacak ve ilkelerin yaşama geçirilecek oluşu, bunların sonuç ve faydalarını[177], maddi gerçeğe ulaşılması amacının önüne geçirir. Örneğin, ünlü hukuk bilgini Blackstone'a atfedilen, "*bir masumun cezalandırılmasındansa on suçlunun serbest kalması yeğdir*" deyişi de bu bağlamda ele alınabilir. Yargılama sistemlerinin geneli düşünüldüğünde, usul ekonomisi ilkesi, iddia ve müdafaanın teksifi ilkesi, delil yasakları ve usuli güvenceler söz konusu olduğunda bu teorinin yansımaları görülebilir.

Son olarak konumuz açısından, Dewey'in gerekçelendirilmiş/güvenceli ileri sürülebilirlik *(warranted assertibility***)** yaklaşımından söz etmek bir zorunluluktur[178]. Buna göre bir önermenin doğruluğu, o an için en iyi kanıt ve deneyimler ışığında savunulabiliyor olmasına bağlı olup, geçici olarak üzerinde uzlaşılmış, ileri sürülmeye değer savları ifade eder. Böylelikle Dewey, gerçekliği, bilimsel pratikle bağdaştırır. Bu ontolojik değil, epistemik bir yaklaşımı imler. Doğruluğun uygunluk teorisinden farklı olarak, burada dışsal ve nesnel gerçeklikle uyum değil, değişen koşullara ve bilgiye bağlı olarak gerekçelendirme düzeyleri odağa alınır. Yargılama hukukunda mutlak gerçekliğin aranmadığı göz önüne alındığında bu epistemik yaklaşıma hayli yaklaşıldığı düşünülebilir. Nitekim yargılama süreci boyunca maddi gerçekliğin aranması bir süreci kapsar ve bu süreçte tarafların argümanlarını destekleyen kanıtları tanı(t)ma yetileri, bu kanıtların sunulan karşı kanıtlarla aşılıp aşılmadığı büyük önem arz eder[179]. Gerekçelendirilmiş/güvenceli ileri sürülebilirlik, belirli bir soruşturmayı sona erdiren hedeftir. Bir görüşe göre, güvenceli ileri sürülebilirlik, yargılamada hukukun formel gerçekliğiyle, yargılanan olayın maddi gerçekliği arasındaki bağı en sağlıklı kuran yaklaşımı ve epistemik prosedürü sunar. Böylelikle, maddi gerçekliğin aranmasında bilimsel bilgiye ve tecrübe kurallarına dayanılırken, yargısal gerçeklik içinse bunlara ek olarak, ispat kurallarına, akıl yürütme ve argümantasyona başvurulabilecektir[180].

[177] İnsan onurunun korunması kamu düzeni, toplumsal barış, hukuki istikrar ve hukuka güven, bunlar arasında ilk akla gelenlerdir (Bu yönde bkz. Canpolat, s.478).

[178] Kavramla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Denkel.

[179] Bkz. Walker, s. 230.

[180] Bkz. Bogucki, s. 656.

E. Öznelerarası Doğruluk Teorileri

Öznelerarası doğruluk teorisi de doğruluğun tutarlılık teorisi gibi nesnel ve dış dünyaya ait bağımsız bir gerçekliğin varlığını kabul etmez[181]. Bu teori, gerçekliğin insanların (bireysel veya toplumsal) bir uzlaşısının sonucu olduğu savıyla, tutarlılık teorisinden ayrılır. Farklı yargılardan hangisinin doğru olduğu sorusunun çözümünde bu yargıların dahil olduğu anlamlama sistemlerini değil, öznelerarası uyumu ölçüt olarak alır[182]. Bir önermenin doğru ya da yanlış olduğu iddiası hakkında son sözü her zaman bilimsel ya da başka türden bir topluluk söyler. Bu teoriye göre gerçeklik, öznelerarası ve dile bağlı olup insan yapısıdır. En yalın anlatımıyla doğru önerme, üzerinde anlaşılabilen önermedir[183]. Öznelerarası doğruluk teorisine göre, doğruluk birden çok özne arasında ortak bir biçimde benimsenen ölçüt veya kabullerle belirlenir. Doğru nitelemesi belirli bir topluluktaki ortak bir yargının ve anlaşmanın eseridir. Bilim felsefesinde Kuhn sonrası yaklaşımlar, etikte ahlaki normların toplumca onaylanması bu teori bağlamında açıklanabilir.

Doğruluğun konsensus (uzlaşma) teorisiyse *(consensus theory of truth)*, öznelerarası doğruluk teorisinin geliştirilmiş haline verilen addır. Bu teoride bir önermenin doğruluğu üzerinde anlaşacak olan bireylerin koşulları ve onların iletişimini de göz önüne alınır. Bir önerme, ancak, ideal/eşit koşullardaki rasyonel bireylerin, aralarında bir süreç sonunda uzlaşabilmesiyle doğru olarak kabul edilebilir. Buradaki konsensus kavramı, bir tartışmanın sonundaki temellendirilmiş görüş birliğini ifade eder[184]. Felsefi pragmatizmle kesişiminde[185] doğruluğun konsensus teorisi, bir önermenin doğru sıfatıyla nitelenebilmesi için, toplum içinde yaygın biçimde doğru ya da gerekçelendirilmiş kabul edilen, daha geniş bir inançlar bütünüyle kurduğu ilişkinin göz önüne alınması gereğini vurgular[186]. Öznelerarası doğruluk teorisini açıklamak ve hatta onun pragmatist doğruluk teorisiyle bağlantısını kurmak için en basit örnek Galilei'nin tarihsel kişiliğidir. Galilei, antik uygarlıklar tarafından dahi bilinen, dünyanın güneş etrafında döndüğü gerçeğini kendi astronomi

[181] Bu teorileri benimseyen ilk akla gelen önemli düşünürler, Habermas, Alexy, Kuhn ve Foucault'dur.

[182] Uzun, s. 66.

[183] Uzun, s. 66.

[184] Uzun, s. 66.

[185] Peirce, tam da bu noktada önemli bir isimdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun, s. 71).

[186] Siltala, s. 17.

gözlemleriyle keşfetmiş, buna karşın, yaşadığı çağda Kilisenin egemen kıldığı inanç dünyanın düz ve evrenin merkezinde bulunduğuna yönelik olduğundan haklılığı sonradan anlaşılıp kabul edilmiştir.

Hukuki bilginin yoruma bağlılığı, hukuki yargıların her an yeniden inşası, bu yargıların gerekçelendirilmesinin zorunluluğu göz önüne alındığında, öznelerarası doğruluk teorisinin genel olarak hukuk alanında değerli olduğu ileri sürülmektedir[187]. Bizce yargılama hukuku bağlamında teoriyi ele alırsak, ABD ceza yargılaması sisteminde savcı-sanık pazarlığı[188], alternatif uyuşmazlık çözüm yolları[189] ve özellikle biçimsel gerçekliğin arandığı itham sistemi bu teorinin uygulanabilmesi için zemin oluşturabilirler[190]. Bu bağlamda biçimsel gerçekliğin arandığı hukuk muhakemesinde tarafların belirli bir hukuki yargının doğruluğunu kabul etmeleri yargılamanın seyrini değiştirebilir. Örneğin tarafların sulh olabilmeleri olanaklıdır. Ceza yargılamasına geldiğimizdeyse bize göre asıl rolünü, heyet halinde toplanan mahkemelerde hüküm aşamasında veya jürili yargılama sistemlerinde oynar. Örneğin jürili yargılama sisteminde, hukuk eğitimi almamış vatandaşlardan oluşan jüri, tarafların farklı anlatılarının ve değişen yorumlarının çarpıştığı, adeta rekabete dayanan, çelişmeli yargılama ilkesinin keskin bir biçimde uygulandığı bir süreçte olayı dinler, diyalektik ve karmaşık bir ikna süreci sonunda aralarında bir karara varırlar[191]. Bu sistemde, jüri önünde sahnelenen taraf anlatılarının ve kullanılan retoriğin, argümantasyon kadar önemli olduğunu belirtmemiz gerekir[192]. Ek olarak jürili yargılamalarda çelişmeli yargılama ilkesinin, silahların eşitliği ilkesini de zorunlu olarak gerektirmesi, sadece adaletin gereği değildir; öznelerarası gerçekliğe doğru bir biçimde varabilmenin olmaz ol-

[187] Uzun, s. 70.

[188] Bkz. Balo/Çetintürk, s. 1244 vd.

[189] "*Genel usullere göre yürütülen ceza muhakemesinde ulaşılmaya çalışılan gerçek ister ontolojik ister yargısal olsun, uyuşmazlığa neden olan "suç fiilinin ortaya çıktığı anı" dikkate alır; yani suçun işlendiği andaki gerçeğe ulaşma amacı güdülür. Buna karşılık alternatif usullerde genellikle önemli olan, sosyal değeri bulunan ve "çözüm anının esas alındığı (a posteriori)" bir gerçeğe ulaşmaktır*" (Trüg/Kerner'den aktaran Canpolat, s.489) Böylelikle, "*fonksiyonelpragmatik bir adalet anlayışına"* kapı aralanabilecektir (Canpolat, s.489.)

[190] Aynı yönde bkz. Weßlau'dan aktran Canpolat, s.480. Bu doğrultuda seri muhakeme usulü (CMK md.250) de Cumhuriyet savcısı tarafından uygulanmasının şüpheliye teklif edilmesi ve şüphelinin müdafii huzurunda teklifi kabul etmesi hâlinde uygulanmasıyla bu başlık altına dahil edilebilir.

[191] Bkz. Karakehya, s. 100 vd.

[192] Hatta belki de bu sistemin sakıncalarından biri olarak, ortalama vatandaşlardan oluşan jüri nezdinde taraf anlatılarının, retoriğin, argümantasyonun önüne geçtiği dahi söylenebilir.

maz koşullarından biri olmasındandır. Son olarak belirtmek gerekir ki içinde bulunduğumuz hakikat sonrası (*post truth*) çağda hakikatin değersizleşmesi, popülist söylemlerle maniple edilebilmesi, kamuoyu baskının yoğun olarak hissedildiği davalarda jürili yargılamalar ve genel olarak öznelerarası doğruluk teorileri için kimi eleştirileri beraberinde getirebilir.

F. Deflasyoncu Doğruluk Teorileri

20. yüzyılın başında ortaya çıkan deflasyonist teoriler, gerçekliğin bir iç doğası, saklı bir özü olduğu ve bunun, epistemik, metafizik ve semantik bir biçimde irdelenebileceğine yönelik kabulleri reddederler[193]. Bu yönüyle, hakikatin veya doğruluğun bir özü olduğunu savunan yaklaşımlar genel olarak deflasyoncu kuramlar başlığı altında değerlendirilirler. Bu yaklaşımlara göre doğruluk diye bir özellik yoktur ve kavram olarak doğruluk, dilsel bir araçtan ibarettir[194]. Onlara göre, "kar beyazdır" önermesi doğrudur dediğimizde, sadece bir tekrara düşmüş oluruz. Doğru nitelemesinin bir önermenin anlamına herhangi bir katkısı yoktur. O, gündelik dilde onaylama ve değilleme için kullanılan mantıksal ve dilsel bir araçtan başka bir şey değildir[195]. Bu bağlamda "doğru" sözcüğünün işlevleri, uzun cümleleri kısaltmak, genellemeler yapabilmek veya bir başkasının ifadesini onaylamak gibi dilsel işlemleri mümkün kılmaktır[196]. Deflasyoncu doğruluk teorisinin de minimalist, performatif gibi çeşitli türevleri bulunur.

Deflasyoncuların tümü de doğru kavramını gerçekliğin tasviri için gereksiz bulurlar. Bu nedenle deflasyoncular, eğer doğruluktan söz edemeyeceksek inançların varlığının sorgulanabileceğini ve güvenilir bilgi yöntemlerinin bulunamayacağı yönünde eleştirilmiştir[197]. Onlara göre, gerçeğin normatif veya epistemik bir değeri yoktur[198]. Bu noktada deflasyoncular ile pluraslitleri karıştırmamak gerekir. Pluralistlere göre, hakikat farklı alanlarda farklı yaklaşımlarla ele alınabilir. Deflasyonistler içinse, gerçeklik (hakikat) ve doğruluk kavramları herhangi bir anlam ifade etmez ve bu yüzden de herhangi bir kuramı gerektirmez.

[193] Fernandez, s. 64. Bu kuramı çeşitli yaklaşımla savunan ünlü filozoflar arasında Frank Ramsey, Alfred Ayer ve Quine bulunur.

[194] Doko, s. 45.

[195] Baç, s. 162.

[196] Worley, s. 7 vd.

[197] Doko, s.46

[198] Bkz. Bradley/Woodbrigde/Stoljar.

Gerçekten de hukukçular gerçekliğin doğasına ilişkin felsefi tartışmalara girmedikleri gibi epistemolojiden de ıraktırlar. Bu bakımdan hukuk alanında gerçekliğe metafizik bir anlam yüklenmediği gibi, buna gerek de yoktur. Gerçek, hakikat ve doğru gibi kavramların herhangi bir anlam içermedikleri kabul edildiğinde, gerçekliğin arandığı iddiası, yargılama sisteminin toplumsal meşruluğunun sağlanması için kestirme bir yoldan ibaret olacaktır. Gerçekten de hüküm aşamasında mahkeme, ancak delillerin kendisine yansıttığı kadarıyla geçmişte yaşanmış olayı inşa edebildiğine göre, gerçekte yaşanan olayları yansıtmayan bir olgu tespiti yapabilir[199]. Böylelikle maddi gerçekliğin kendisiyle mahkemenin iddianın sabit olduğuna[200] yönelik hükmünün örtüşmediği durumlar, doğallıkla söz konusu olabilir. Mahkemenin kararı kesinleştiğinde hakikati yansıtmayan, kurgusal bir maddi gerçeklik doğru olarak kabul edilecektir. Biz yine de deflasyonist görüşlere katılmıyoruz. Ceza yargılamasında maddi gerçeğin aranması ereği, gerçeğe normatif bir değer biçer. Bu yüzden, deflasyonist kuramın ve altında barındırdığı yaklaşımların, ceza yargılamasıyla örtüşmediği kanısındayız. Yargısal gerçekliğin deflasyonist kuramları dışlaması için, iddianamede yüklenen suçu oluşturan olayların mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanması aranmış, hâkim ve mahkemelerin her türlü kararının, karşı oy da dahil, gerekçeli[201] olarak yazılması kurala bağlanmıştır. Daha da önemlisi, ceza yargılaması sistemlerinde olağan ve olağanüstü kanun yolları geliştirilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, adliyeye karşı suçlar başlığı altında yalan tanıklığın, suç üstlenmenin ve suç uydurmanın, iftiranın suç olarak düzenlenmesi de bu doğrultuda ele alınabilir. Kaldı ki gerçekliğe ilişkin herhangi bir nirengi noktamız bulunmazsa, bir hükmün doğruluğundan veya yanlışlığından, adaletsizlikten söz etmek de olanaklı olmaz.

G. Doğruluk Teorileri Işığında Yargılama Sistemlerinde Aranan Gerçeklik ve Türleri

Yargılama hukukunda hâkimin delillerle ilişkisine göre aranan gerçekliğin niteliği de değişecektir. Öğretide sözü edilen ve kimi görüş sahiplerince yadsınan maddi gerçeklik ve şekli gerçeklik ayrımı bu ilişkiye dayanır. Bu ilişkinin temelinde doğrudan doğruyalık ilkesi bulunur. Bu ilke, maddi anlamda doğrudan doğruyalık ve şekli anlamda doğrudan doğruyalık olarak ikiye ayrılır. Ceza yargılamasında maddi anlamda doğrudan doğruyalık ge-

[199] Summers, s. 510 vd.

[200] Bkz. Kunter, s. 202.

[201] Gerekçede, hükümle ulaşılan sonuçların, fiili ve hukuki sebepleri gösterilir (Gözler, s. 492).

çerlidir[202]. Aşağıdaki başlıklarda itham ve tahkik sistemleri üzerinden, maddi gerçeklik ve şekli gerçeklik ayrımı açıklanacak, hangi doğruluk teorilerinin bu sistemlerde kullanılabileceği açıklanacaktır. Ek olarak belirtmek gerekir ki günümüz ceza yargılaması sistemleri eklektik (karma) yapıdadır. Yine de içtihat hukuku ülkelerinin ceza yargılaması sistemlerinin itham sistemine çok daha yakın olduğunu belirtmek gerekir.

1. İtham Sistemi ve Şekli (Formel) Gerçeklik

Günümüzde Kıta Avrupası ülkelerinin medeni yargılama hukukları ve İçtihat hukuku ülkelerinin yargılama usullerinin tümü bu sisteme dayanır. İtham sisteminde dava konusu uyuşmazlık üzerinde belirleyici olan hâkim değil, taraflardır[203]. Kıta Avrupası bakımından bu sistemin zayıf noktasını, tasarruf ve teksif ilkeleri ile hâkimin taraf delilleriyle bağlı oluşudur. Nitekim, taraflar aralarında delil sözleşmesi yapmış olabileceği gibi sulh de olabilirler. Delillerin taraflarca önceden hazırlanıp sunulacak olması nedeniyle vicdani delil ilkesi yerine kanuni ispat (biçimsel kanıt) ilkesinin egemen olması[204], bu sistemle yürüyen yargılama süreçlerinde aranan gerçekliğe farklı bir biçimde yaklaşmamıza yol açar. Ceza yargılamasındaki gibi tam bir delil serbestisi de bulunmaz. Bu sistemde, olaya ilişkin belirli olguların, belirli delillerle gösterilmesi gerekebilir; hâkim bunların delil değerini takdir edemez[205]. Böylelikle taraflarca sunulmayan bir delil göz önüne alınmayacak, senet, kesin hüküm, yemin delili gibi kimi durumlarda kanuni ispat sistemi geçerli olacaktır. Hâkimin rolü bir hakeme benzer ve duruşmayı yönetmekten, oyunun kurallarına uyulmasını sağlamaktan ibarettir[206]. Bu doğrultuda, hâkim, tarafların bildirmediği veya çekişmeli olmayan vakıaları araştıramaz; yasalarca belirlenen istisnalar hariç kendiliğinden delil de toplamaz[207]. Böylelikle sundukları delillere bağlı olarak taraflar, gerçekliği farklı tasvir edebilirler[208]. Burada usuli hakkaniyet ve usul ekonomisi gerçeğe ulaşma amacının önünde tutulur.

Görülebileceği gibi bu yargılama sisteminde, hakem konumunda bu-

[202] Tanrıver, s. 341 vd.

[203] Gözler, s. 476.

[204] Selçuk, s. 279.

[205] Gözler, s. 480.

[206] Gözler, s. 478.

[207] Gözler, s. 479.

[208] Bkz. Fernandez, s. 75.

lunan yargılama makamının gerçeklikle ilişkisi, yargılamanın tarafları üzerinden, onların dolayımıyla, onların belirledikleri sınırlar üzerinden kurulur[209]. Dolayısıyla bu koşullarda, hâkimin, tarafların sunduğu savların ve barındırdıkları yarışan gerçekliklerin ötesine geçme olanağı son derece kısıtlıdır. Kanımızca, itham sisteminde aranan gerçekliğin şekli olarak nitelendirilmesinin nedeni, tam da budur. Tarafların getirdiği delillerle sınırlı kalınması, yani görünen bu dış yapının ötesinde bir gerçeklik arayışının bulunmayışı, gerçekliğin şeklen arandığını vurgular.

Uyuşmazlığın çözümünün taraflarının sunduğu sav ve delillerle sınırlı kalmasıyla, doğrululuğun tutarlılık ve öznelerarası doğruluk teorileri işlev görebilir. Hakikatin, usuli ve sonuçsal boyutu odağa alınır. Ek olarak, bu yargılamada tarafların irade özgürlükleri ön plandadır ve bu da akla rıza temelli yanını getirir[210]. Taraflar için adil muhakeme kuralları getirildiğinde ve tarafların arasında uyuşmazlık konusu olayın oluş biçimi üzerinde konsensus oluştuğunda bu "gerçek" olarak kabul edilebilir (olayın gerçekliği bambaşka olsa bile). Özetle, ceza yargılamasından farklı olarak medeni yargılamada gerçeklik, müzakere edilebilir. Tarafların uyuşamadıkları olaylar, ispata konu edilir[211]. Böylelikle, taraflar olgusal gerçekliğe biçim verebildiğinden, bu sistemde şekli gerçekliğin arandığını söylemek doğru bir nitelemedir. Zaten, daha önce de altı çizildiği üzere, ceza yargılamasında tespit edilmiş olan maddi vakıaların hukuk hakimini bağlamasının nedeni bu farklılıktan kaynaklanır. Kanaatimize göre, biçimsel gerçeklik ve maddi gerçeklik ayrımının kullanılması, teorik ve pratik nüanslara işaret etmesiyle doğru bir tercihtir.

2. Tahkik Sistemi ve Maddi Gerçeklik

Tahkik sisteminde gerçekliğe ulaşma amacı ön plana çıkar ve yargılamanın taraflarının iradeleri geri plana atılır. Bu nedenle, olay ve olguların ispatına ilişkin kurallar ve yasal ilkeler itham sistemine göre az sayıdadır[212]. Bu sistemde, vicdani delil ve re'sen araştırma ilkeleri geçerlidir[213]. Delil serbestisi söz konusudur ve olayla ilişkili olduğu ölçüde, her şey her şeyle ispatlanabilir. Hâkim, delillerin değerini serbestçe takdir eder. Bu doğrultuda hâkim, dava konusu olayla ilgili re'sen araştırma yapabilme olanağına sahiptir. Bu

[209] Aynı yönde bkz. Ho, s. 61 ve ayrıca bkz. Kunter, s. 21.

[210] Bogucki, s. 658.

[211] Kunter, s. 425.

[212] Fernandez, s. 76.

[213] Gözler, s. 482.

da her ne kadar önündeki uyuşmazlıkla sınırlı da olsa tarafların getirdiği delillerle bağlı olmaması demektir. Bu sistemde tasarruf edilmezlik ilkesi geçerli olduğundan hâkim, iddianamede gösterilen fail ve fiili hariç, tarafların iddia ve savunmalarıyla, hukuki nitelendirmeleriyle, delilleriyle, talepleriyle bağlı değildir[214]. Böylelikle hâkim, ulaşabilme olanağına sahip olduğu delillerle, tarafları aşarak dolayımsız bir ilişki kurabilir. Tarafların getirdikleriyle veya kanuni ispat sistemiyle sınırlı kalmayarak, maddi gerçeği arayabilir. Aslında ceza yargılamasında maddi gerçeğin araştırılıyor oluşu, soyağacında daha ağırlıklı olarak tahkik sistemini barındırdığına işaret eder. Maddi gerçek, ancak tahkik sistemine yakınlaştıkça aranabilir. Örneğin, sanık ikrarda bile bulunsa, ikrarda bulunduğu suçu üstlenmiş olma olasılığı her zaman vardır ve dolayısıyla ikrarın kabul edilebilmesi için olayla ilgili diğer delillerin sanığın ikrarını desteklemesi gerekir.

Tahkik sisteminde, maddi gerçeğin aranıyor oluşu ve bu doğrultuda maddi anlamda doğrudan doğruyalık ilkesinin egemenliği, gerçekte ne olduysa onun tasvir edilmesi gerektiğine vurgu yapan doğruluğun uygunluk teorisinin yargılamanın genelinde uygulandığını akla getirebilir. Buna karşın yargılamaya ilişkin kimi ilkeler, tek başına bu teorinin uygulanabilmesinin önüne geçer. Ceza muhakemesinde çelişmeli yargılama ilkesi egemendir ve muhakeme süreci farklı yapılarda, farklı ilkelerin geçerli olduğu soruşturma ve kovuşturma evrelerinden oluşur. Bu bağlamda ceza muhakemesinde birçok doğruluk kuramından yararlanıldığını söylememiz gerekir. Muhakeme süreçlerinin evrelerine göre, yararlanılacak doğruluk kuramlarının çeşitleri ve ağırlıkları değişiklik gösterecektir. Bir sonraki kısımda bunlara ayrıntılı olarak değinilecektir. Yalnız burada iki doğruluk teorisine dikkat çekmek istiyoruz. Bunlardan biri, doğruluğun uygunluk teorisidir. Kanımızca, bu teori, nelerin delil olacağının saptanmasında ve delillerin ispat değerinin takdirinde, bilinçli bir biçimde uygulanırsa, hâkime yol gösterebilir. Doğruluk teorilerinden öznelerarası doğruluk teorisini ise bu sistemde hâkimin taraf delilleriyle bağlı olmadığını gözeterek, hüküm devresi ve sonrası hariç olmak üzere arka plana itmemiz gerekir.

[214] Gözler, s. 482.

III. DOĞRULUK TEORİLERİ VE CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU

A. Doğruluk Teorileri Bağlamında Delillerin Sahip Olması Gereken Özellikler ve Uzman Görüşleri

Delil sözcüğü, yol göstermek, işaret etmek anlamlarına gelen "delalet" ile aynı kökten gelmektedir[215]. Burada delil, bir şeyin varlığına ve aslına işaret eder ve bu anlamsal içeriğiyle gerçeklikle doğrudan ilgilidir. Benzer bir durum delilin, İngilizcedeki karşılığı olan, Latince görme anlamına gelen "evidere" sözcüğünden türemiş olan "evidence" için de geçerlidir. Buna göre delil, bir vakıaya inanmamız için temel oluşturma, onu açıkça gösterme, ona işaret etme özelliğine vurgu yaparak mahkemenin dışarıdaki vakıayla bağlantısını kurar[216]. Bu bağlantının kurulabilmesi için ceza muhakemesi hukukunda delillerin sahip olması gereken birtakım özellikler bulunmalıdır. Bu özellikler, delillerin, gerçek olayı temsil edici nitelikte, mantık kuralları (rasyonel[217]) ve konu ile uygun nitelikte olmalarından, hukuka uygun bir biçimde elde edilmelerinden ve müşterek bir biçimde yargılamada sürecinde tartışılabilmelerinden oluşur[218]. Bu özelliklere yakından bakıldığında, olayı temsil edici nitelikte olmaları ve mantık kurallarıyla uygunlukları, rasyonalist geleneğin mirasıdır[219]. Zira deliller, ancak rasyonel olduklarında doğrulama ilkesi gereği, kanıtlanabilir duruma gelebilirler. Mantık ve deneyim kurallarına uygunluklarındaysa, doğruluğun tutarlık teorinin kullanılması gerekecektir.

Bir önceki paragrafta sözü edildiği üzere, delillerin temsil özelliği bulunur ve temsil ettikleri vakıanın gerçekliği veya olasılığıyla ilgili mahkemeyi ikna etmeye hizmet ederler[220]. Bu onların en önemli özelliğidir. Delillerin gerçek olayı temsil edici nitelikte olmaları, onların bu özelliklerinin saptanmasında doğruluğun uygunluk teorisinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır[221]. Uygunluğu garanti etmek için hem delil toplama aşamasında hem de yargılama sırasında çeşitli yollara başvurulur. Örneğin, belirtili delillerin toplan-

[215] Kubbealtı Lügatı, "Delil", (https://lugatim.com/s/delil, Erişim Tarihi: 10.03.2024).

[216] Haldar, s. 171.

[217] Delillerin rasyonel nitelikte olmalarıyla ilgili olarak bkz. Kunter, s. 418.

[218] Yenisey/Nuhoğlu, s. 508.

[219] Twinning, s. 78. Maddi gerçek hakkında bilgi edinen hâkim, aklıyla doğru hükme ulaşabilecektir. Onun vicdani kanaatinin sınırlarını akıl ve mantık ilkeleri oluşturur.

[220] Haldar, s, 173.

[221] Twinning, s. 78.

masında ve analiz edilmesinde fen bilimlerinin çeşitli alanlarından bütünsel bir biçimde yararlanan kriminalistik alanı işlev görür. Tanıklar söz konusu olduğundaysa kural olarak yemin verdirilme yoluna gidilir. Hâkim, delillerin değerlendirilmesinde, mesleki bilgisini aşan teknik konular söz konusu olduğunda bilirkişi yardımından da yararlanabilir.

Delillerin, sahip olması gereken özellikler ve hukuka uygun bir biçimde elde edilmelerinin zorunluluğu yargılamada gerçeğe ulaşmanın normatif yanını gösterir[222]. Delil ile ispat edilmek istenilen olayın karara etkisi yoksa reddolunur (CMK md.206/2-b) hükmü[223], bize iki doğruluk kuramının kullanılması gerektiğini gösterir. Delilin bir olaya dair olguyu yansıtıp yansıtmadığı konusunda doğruluğun uygunluk teorisine başvurulması gerekir. Delilin ispat ettiği olgunun uyuşmazlık konusu olaya etkisi içinse doğruluğun tutarlılık kuramı göz önüne alınmalıdır. Doğruluğun nihai anlamda dış gerçekle uygunluk olduğunu varsaymakla birlikte, mahkemede buna doğrudan erişemediğimiz için tutarlılığı fiilî bir ispat yöntemi olarak görmemiz gerektiğini belirtebiliriz[224]. Burada hayatın olağan akışı kriteri, deneyim ve mantık kuralları akla getirilebilir. Böylelikle doğrudan doğruyu doğrulayamadığımız hallerde farklı deliller ve iddialar arasında bir uyum, bütünlük ve "birbirini destekleme" aranması, gerçeğe ulaşmak için makul bir yol olarak belirir[225]. Başka bir anlatımla burada doğruluğun tutarlılık teorisiyle sunulan, "doğru" kavramının tanımı değil, "doğru olduğuna hükmedilebilirdik" için bir yöntemdir. Böylelikle aşağıda, yargılamanın evreleri açısından ele alacağımız doğruluğun pragmatik teorisiyle delillerin değerlendirilmesi üzerinden bağlantı kurulabilecektir.

Hazır delillerden söz etmişken, doğrudan deliller (esas vakaya dair) ve belirti delilleri (emare vakaya dair) ayrımına da değinmek gerekir. Belirti delillerinin gerçekliği yansıtmasındaki başarısı esas itibariyle kriminalistik biliminin uğraş konusudur. Belirtiler, birbirleriyle tutarlılık gösterdikleri ölçüde, vakıayı dolaylı ispat edeceklerdir. Alman öğretisinde, emare serisi ve emare zinciri ayrımının bulunduğu belirtilmektedir[226]. Her iki ayrıma da seriyi veya

[222] Bogucki, s. 658.

[223] Kanımızca, bu hükümde "olay" kavramı yerine "olgu" kavramının kullanılması tercih edilebilirdi.

[224] MacComrick, s. 46.

[225] MacComrick, s. 47.

[226] Doğan, s. 267.

zinciri oluşturulurken, doğruluğun tutarlılık teorisinden yararlanılacağı söylenebilir. Nihayetinde, yargılama sırasında hukukçuların faaliyeti, olgusal iddiaların doğruluğunu keşfetmekten ziyade, sunulan delillere dayanarak (gereken ispat derecesi neyse ve hangi usul kuralları geçerliyse ona göre) bu iddiaların kanıtlanıp kanıtlanmadığına dair bir hukuki yargıya ulaşmaktır[227].

Modern ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşılırken, delillerin içeriği hakkında sıklıkla uzman görüşlerinden faydalanılır. Maddi (sübut) sorunun çözümünde delillerin içeriğinin öğrenilmesi, bilimsel ve teknik bilgiyi gerektiriyorsa bilirkişi olarak tanımladığımız uzmanlara başvurulur[228]. Bu uzmanların görüşleri bilimsellik iddiasındadır[229]. Böylelikle bilirkişiler, epistemik otoriteler olarak karşımıza çıkar[230]. Bu bağlamda, bilirkişileri merkeze alarak, bilimsel gerçeklik ve yargısal gerçeklik arasındaki ilişkiyi tartışmak olanaklıdır. Bilimsel gerçekliğin tasvirinde bilimsel yöntemin kullanılması, doğa kanunlarına dayanılması ve bunların sunduğu nesnellik, sosyal gerçekliğe dair olan yargısal gerçeklikten üstün tutulmalarını gerektirir. Bu üstünlük, Alman Federal Mahkemesinin 1957 tarihli bir kararında, *"bilimsel olarak ispatlanan olgular karşısında hâkimin kanaati ve tespitlerine doğal olarak yer kalmaz*" cümlesiyle ifade edilmiştir[231]. Örneğin hâkim, moleküler genetik inceleme sonuçlarının aksini kişisel görüşlerine dayanarak, iddia edemez. Bu, ancak aynı konu hakkında başka bir uzmandan edinilecek, bilimsel ve teknik

[227] Haack, s. 305.

[228] Kunter, s. 431 ve 437.

[229] Kunter, s. 420.

[230] Öyle ki Foucault, yargılamada uzmanların rolünü başarılı bir biçimde vurgular:

"*Ve ağır ceza mahkemelerinin bazen aslîye ceza mahkemelerine kadar yaygınlaşan, psikiyatri alanında bir bilirkişiye başvurma konusundaki genel uygulamaları, mahkeme kararını her zaman yasal yaptırımlara uygun olarak formüle edilmesine rağmen, az veya çok gizli bir şekilde olmak üzere, normallik yargılan, nedensellik bağlantıları, muhtemel değişiklik değerlendirmeleri, suçluların geleceği konusunda tahminler içerdiğini göstermektedir. Bu işlemlerin, iyi dayanakları olan bir yargılamaya dıştan katıldıklarını söylemek hata olacaktır; bunlar karann oluşma süreciyle doğrudan bütünleşmektedirler.*" (Foucault, s. 24)

"*Ceza usulünün uygulanması ve cezanın infazı sırasında koskoca bir dizi ek kararın kaynaşması vardır. Ama yargılamanın çevresindeki küçük adaletlerin ve paralel yargıçların sayıları artmıştır; uzmanlar, psikiyatrlar ve {psikologlar, infaz yargıçları, eğitmenler, ceza yönetimi memurları yasal cezalandırma yetkisini parçalara ayırmaktadırlar: sanki bunlardan hiçbiri yargılama hakkını gerçekten paylaşmıyormuş gibidir, sanki bunların bazılarının karardan sonra mahkeme tarafından saptanan cezayı infaz etmekten başka bir yetkileri yokmuş ve özellikle de geriye kalanları -uzmanlar- bir yargıda bulunmak için değil de, yargıca kararlarında yardımcı olmak üzere müdahale ediyorlarmış gibidir*." (Foucault, s. 25)

[231] Doğan, s. 351.

görüşlere dayanılmasıyla olanaklıdır.

Ne var ki rasyonel ve bilimsel olarak hazırlandığı kabul edilen bilirkişi raporlarında ciddi tutarsızlıklar görülebilmektedir[232]. Bilirkişi raporlarında da hatalar veya eksiklikler bulunabilir. Bu yüzden hâkim bilirkişinin mütalaasıyla bağlı olmamakla birlikte, bilimsel ve teknik bilgiyi gerektiren konunun çözülmesi için başka bir bilirkişiye başvurmalıdır[233]. Yargılamada bilirkişilerin rolü istişari yardım olarak belirlenmiştir[234].

Bilirkişiler bağlamında, öznelerarası doğruluk teorileri başlığı altında değindiğimiz Kuhn'a ve geliştirdiği paradigma kavramına bir parantez açabiliriz[235]. Bilim insanlarınca bilimsel olduğu kabul edilen görüşler, yeni bulguların ortaya çıkması sonucu yaşanan paradigma değişiklikleri sonucu geçerliliklerini kaybedilmektedir. Paradigma, belirli bir bilimsel topluluğun belirli bir zamandaki uzlaşısını yansıtır. Paradigma değişikliklerinin daha küçük örneklerini, psikiyatride tanı kriterlerindeki değişimler sunabilir. Hatırlamak gerekir ki bilirkişiler de belirli bir dönemin hâkim paradigması içinde eğitim almış ve uzmanlaşmış kişilerdir. Bilimsel bilgi de mutlak gerçeği tasvir edemez; zamanla gelişip değişebilir. Onu yargısal gerçeklikten nesnel ve üstün kılan, olguları doğrudan konu edinebilmesi ve bilimsel metodu kullanabilmesidir. Ek olarak, epistemik otoritelerin tarafsızlığına dair endişeler yargılama sahasında da karşımıza çıkar. Örneğin bu nedenle Ceza Muhakemesi Kanununun 69'uncu maddesinde bilirkişinin reddi kurumu düzenlenmiştir. Yukarıda sayılan nedenlerle, epistemik otoritelerin varlığının epistemolojide neden hoş karşılanmadığını anlamak güç değildir.

B. Doğruluk Teorileri Işığında Ceza Muhakemesinde Şüphe, Olasılık ve Vicdani Kanaat

Kunter'in deyimiyle, hâkime hakikati gösterecek her şey delildir[236]. Bir suç isnadını ispatlamaya çalışırken birden fazla sayıda ve türde delili birbirleriyle ilişkilendirip değerlendirmek gerekir. Tutarlılık teorisini kullanarak gerçekleştirdiğimiz, bu ilişkilendirme ve geçmişteki gerçekliğin yeniden inşası sürecinde, suçun sabit olduğu kesinkes hâkimin vicdanında sabit olunca-

[232] Karakehya, s. 47 vd.

[233] Kunter, s. 436.

[234] Kunter, s. 435.

[235] Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakehya, s. 45.

[236] Kunter, s. 417.

ya kadar, çeşitli epistemik eşiklerin geçilmesi gerekir. Bu bağlamda delillere dayalı mantıksal çıkarımlar, gerçekliğin yanı sıra o gerçeklikle ilgili olasılıklara da dayanır[237]. Delillerin de gösterdiği nesnel bakımdan bir olasılıktır[238]. Olasılık, hukukta sezgisel olarak kullanılır ama çoğu zaman sayısal ifadelere dönüşmez. Kimi zaman hukuki yargılarda bulunurken, hayatın olağan akışına aykırılıktan söz etmemiz veya ceza hukukunda makul, yeterli, kuvvetli şüphe gibi derecelendirmelere gereksinim duymamız bundandır. Bunların her biri, epistemik eşiklerdir.

Basit şüpheyle soruşturmaya başlayan savcının suçun işlendiği hususunda yeterli şüpheye ulaştığında iddianame düzenleyecek olması (CMK md.170/2), kimi koruma tedbirlerine karar verilebilmesi için aranan koşullar içinde somut delillere dayanan kuvvetli suç şüphesinin yer alması, kuşkudan sanık yararlanır ilkesi (CMK, md.223/5) epistemik eşiklerin örnekleridir. Şüphe dereceleri boyunca basit şüpheden kuvvetli suç şüphesine doğru yükseldikçe, şüpheli veya sanık hakkında iddialar ve içeriklerindeki olguların doğrulanma oranının arttığını söyleyebiliriz. Bunların, istatiksel hesaplamalara işaret ettiği düşünülmemelidir. Bunlar, uyuşmazlığa, bağlamsal, bütünsel ve eleştirel yaklaşmayı salık veren, gerçekliğin tutarlılık kuramına vurgu yapan, etik yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle aşılabilen, epistemik eşiklerdir[239]. Bu doğrultuda, ceza muhakemesinde şüphe derecelerinin belirlenmesinde, doğruluğun tutarlılık teorisi ile doğrulamacılık teorisinden faydalanacağı açıktır.

Şüphe ve olasılık, olaya ilişkin elde edilen delillerin kendileri için de geçerlidir. Örneğin bir tanık ne olayı ne kadar doğrudan algılamış olursa olsun ve ne kadar nesnel bir biçimde aktarmaya çalışırsa çalışsın, sahte anı oluşturabilir. En basit uyuşmazlıklarda bile gerçekliği mutlak olarak saptama olanağı bulunmadığından, somut olaylar bakımından ancak tahminde bulunulabilir ve dava sonucunda verilecek hükmün ne olacağından emin olmak da olanaklı değildir[240]. Bu nedenle, elde edilen delillerin olayı doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığını denetlerken doğruluğun uygunluk teorisinden ve doğrulamacılık ilkesinden, deliller arasında bağlantının kurulmasındaysa doğruluğun tutarlılık teorisinden yararlanılması önerilir.

Hüküm devresindeyse artık sanık hakkında suçu işlediğine yönelik

[237] Klami, s. 76.

[238] Kunter, s. 421.

[239] Bkz. Haack, s. 8 vd., ayrıca bkz. Ho, s. 106 vd.

[240] Karakehya, s. 141.

en ufak kuşkunun[241] dahi kalmadığı, tüm delillerin onun eylemini doğruladığı ve delilleri yanlışlayacak başkaca bir kanıtın bulunmadığı durumu; artık hilafa başka olasılıkların, suçun hâkimin vicdani kanaatinde "sabit" olduğu, bilgi durumuna erişilir[242]. Hâkim, geçmiş günlere dayanarak bugün karar verdiğinde, düne ilişkin kuşkusunu kanıtlara dayanarak yenecek, oluşa dair diğer olasılıkları dışlamış olacaktır[243]. Başka bir anlatımla, bir hususun sabit olması, o hususun aksinin olanaklı olmadığının kabulü demektir[244].

Bu noktada kısaca, "vicdani kanaat" kavramının kullanılmasına yönelik tartışmalar akla getirilebilir[245]. Epistemolojideki geleneksel tanımına göre bilgi (*episteme*), gerekçelendirilmiş doğru inançtır. Kanaat (*doxa*) ise farklı olup, bilgiden daha düşük epistemik kıstaslara sahiptir. Kanı da bir tür olasılık yargısının dışa vurumudur ve öznellik taşır[246]. Geçmişte yaşanmış bir olayın deliller aracılığıyla mahkeme huzurunda yeniden inşa edilmesi geçmişte yaşanmış o olay hakkında ancak kanı edinmemizi sağlar. Zira, ulaşabileceğimiz maddi gerçekliğin o konuda ulaşılabilecek en güncel deneyim kurallarına ve doğru bilgilere dayanması zorunluysa da bu bize kural olarak bilimsel kesinlik sunmaz[247]. Yine Kunter'in deyimiyle, ispatın konusu hakikatin kendisi değil, hakikat konusunda kanaat oluşturulmasıdır. Ona göre, imkân belirli bir dereceye varınca olasılık, olasılık belirli bir dereceye varınca kanaat olur[248]. Yargılama sonucunda mutlak gerçekliğe ulaşılamayacağı kabul edildiğine göre, kanaat kavramının kullanılması doğrudur. Buna karşın, yargılamada maddi gerçeğin arandığı gözetildiğinde zaten öznellik barındıran kanaat kavramının başına "vicdani" nitelemesinin konulması yerine maddi gerçeğe dayanan kanaatin kullanılması düşünülebilir[249].

[241] Sanığın aleyhine olan noktalarda şüpheden, hüküm aşamasındaysa sanığın lehine olan olasılıklar içinse kuşku kavramının kullanılmasına yönelik olarak bkz. Doğan, s. 174.

[242] Selçuk, s. 498.

[243] Selçuk, s. 505 vd.

[244] Bu yöndeki görüşler için bkz. Kunter, s. 421 ve ayrıca bkz. Doğan, s. 356 vd.

[245] Bu tartışmalar için bkz. Karakehya, s. 74 vd. ve ayrıca bkz. Doğan, s. 359 vd.

[246] Selçuk, s. 505.

[247] Karakehya, s. 17.

[248] Kunter, s. 421 ve 422.

[249] Vicdani kanaat yerine kullanılan diğer ülkelerdeki alternatif kavramlar için bkz. Selçuk, s. 687; Doğan, s. 363 vd.

C. Ceza Muhakemesinin Evrelerinde Doğruluk Teorilerinin Kullanımları

1. Soruşturma Evresinde Doğruluk Teorileri

Bütün bir ceza muhakemesi sürecinde maddi gerçek aranır. Yalnız evrelere göre, farklı epistemolojik eşiklerle karşılaşırız. Soruşturma evresine farklı ilkelerin ve epistemolojik eşiklerin egemen olması, bu evrede kullanılacak doğruluk teorilerini ayrıca irdelememizi zorunlu kılar. İddia makamı olarak savcının bu evrede aradığı gerçekliğin, yargılama makamında yer alan hâkimin vicdani kanaatinde oluşacak nihai gerçeklikten farklı olduğunu, savcının yeterli şüpheye ulaşmasının, iddianame düzenlemesi için yeterli olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu evrenin, konumuz açısından başkaca bir ayırt edici özelliği de evrenin sonunda hazırlanacak iddianame ile yargılanacak fail ve fiilinin saptanmış olmasıdır. Böylelikle arayacağımız maddi gerçekliğin sınırları çizilmiş olur. Bu evrede yargılanan fiile ilişkin, hükme etki edebilecek olguların araştırılması gerekecektir[250].

Delillerin sahip olması gereken özelliklerle ilgili yukarıda söylediklerimiz burada da geçerlidir. Öte taraftan, yine yukarıda da değinildiği üzere, bir delilden başka bir delile ulaşılmasında, delillerden faile gidilmesinde, yani delillerin birbirleriyle ve olayla ilişkilendirilmesinde tutarlılık teorisinden yararlanılacaktır. Örneğin Ceza Muhakemesi Kanunun 170/4'üncü maddesi bu bağlamda değerlendirilebilir[251]. Delillerin kanıtlamaya çalıştıkları olay ve buna ilişkin olguları ispat güçlerinin değerlendirilmesinde doğrulama ilkesi göz önüne alınır. Bu bağlamda, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun iddianamenin iadesini düzenleyen 170'inci maddesinin, 4'üncü fıkrasına dikkat çekmek gerekir. Bu hükme göre, iddianamenin sunulduğu mahkeme, "*suçun sübûtuna doğrudan etki edecek mevcut bir delil toplanmadan düzenlenen*" iddianameyi iade edecektir.

Savcı da iddia makamı olarak maddi gerçeği arar. Bu onun asli görevidir ve her ne kadar iddianamede ilgili kanun maddelerini göstermek zorunda da olsa (CMK md.170/3-h) normatif gerçekliğin aranması onun için ikinci plandadır. Bunun için, Ceza Muhakemesi Kanunundaki "*suçun hukukî nitelendirilmesi sebebiyle iddianamenin iade edilemez*" (CMK md. 174/2) hük-

[250] Bu bağlamda bkz. Kelep Pekmez, s. 127 vd.

[251] "*İddianamede, yüklenen suçu oluşturan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır; yüklenen suçu oluşturan olaylar ve suçun delilleriyle ilgisi bulunmayan bilgilere yer verilmez*." (CMK md.170/4)

müne dayanmak olanaklıdır. Buna karşın, iddia makamında bulunduğu için epistemik kesinliğe ulaşma yükümlülüğü altında değildir; şüpheli veya sanığın suçunun sabit olduğuna bağımsız ve tarafsız yargı makamı karar verecektir. Dolayısıyla savcının gerek soruşturma evresinde yeterli şüpheye ulaştığına yönelik kümülatif değerlendirmesinde gerekse de kovuşturma evresinde iddia makamı olarak sunacağı hukuki yargılarda pragmatik doğruluk teorisinin de uygulama alanı bulacağı söylenebilir. Soruşturma evresinde, ulaşabildiği, onu yeterli şüpheye ulaştıran, olanakları ölçüsünde elde edebildiği mevcut deliller ışığında iddianamesini düzenleyecektir (CMK md.170/2). Bu delilleri, Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülen usuller çerçevesinde, hukuka uygun olarak toplamalıdır.

2. Kovuşturma Evresinde Doğruluk Teorileri

a. Duruşma Devresinde Doğruluk Teorileri

Kovuşturma evresinin duruşma devresini en basit ve kaba haliyle, iddia ve savunma makamlarının mahkeme (yargı makamı) huzurunda durup, kamuya açık bir biçimde[252] kendi savlarını veya başka bir deyişle kendi hukuki yargılarını içeren anlatılarını sundukları ve tartıştıkları aşama olarak tasvir edebiliriz. Bu nedenle bu devrede çelişmeli yargılama ilkesi, sözlülük ve doğrudan doğruyalık ilkeleri söz konusudur. Tüm bu ilkelerin birbirleriyle bağlantılı iki nedeni bulunur. Bunlardan ilki, ceza muhakemesinin amaçları arasında olmazsa olmaz bir biçimde yer alan ve belki de en ihtiraslı hedefi maddi gerçekliğin aranmasıdır[253]. Olgusal gerçekliğin, kural olarak, delillerle temas olanağı bulunan ilk derece mahkemesince saptanmış olması gerekir[254]. İkinci nedense, yargılamada nesnelliğin sağlanmaya çalışılması, hâkimin kendi kişisel önyargı ve düşüncelerini aşmasına olabildiğince olanak sağlanmasıdır. Ancak böylelikle, hükümle, toplumca meşru görülen yargısal gerçeklik oluşturulabilir. Bunun için, sübjektif olarak hâkimin veya objektif olarak bulunduğu makamın, tarafsız ve bağımsız olması yetmez. Kunter, bunu sağlayama yönelik olarak, çeşitli mekanizmaların kurulduğunu belirtir. Bunlar, çelişme ilkesi, toplum hâkim sistemi (heyet halinde karar verme), kanun yolları (dere-

[252] Duruşma devresinin kendi gerçekliği vardır. Çünkü bu sırada gerçekleştirilen yargılamanın kendisi de bir olaydır. Duruşmada yaşananların zapta alınması ve şeffaflığın sağlanması için kamuya alenileştirilmesi, pragmatist doğruluk teorileri ışığında bir tür denetim ve garanti mekanizmasıdır. Duruşma devresinin gerçekliği üzerinden, mahkeme salonun dışında ve geçmişte yaşanmış bir vakıanın gerçekliği hakkında hüküm kurulur.

[253] Bkz. Duff et. al., s. 78 vd.

[254] Doğan, s. 368.

ce sistemi), hâkimin, hukuki bilgisi dışında, kişisel bilgilerini kullanmaması ve keyfiliğin önlenmesidir (hükmün gerekçeli olması)[255]. Duruşma devresi boyunca hâkim, sanığın suçu işlediğine yönelik kafasındaki şüphe kırıntılarını, olayın maddi gerçekliğine ulaşmaya çalışarak silecek, sanığın lehine olan olasılıkları ortadan kaldıracak ve en sonunda böylelikle hüküm devresine geçecektir. Maddi gerçekliği arayış, hükmün nesnelliğinin ve doğruluğunun olmaz olmaz şartıdır. Maddi gerçeklik, tüm çıplaklığıyla ne kadar ortaya konursa, tüm bunlara o kadar başarıyla ulaşılır.

Duruşma devresinde doğrudan doğruyalık ve çelişme ilkelerinin egemen olduğu göz önüne alındığında, duruşma salonuna deliller aracılığıyla taşınmış, tarafların kendi savları doğrultusunda ileri sürdükleri birbirleriyle yarışan gerçekliklerin varlığı fark edilir. Böylelikle duruşma devresi ceza yargılamasında doğruluk teorilerinin kullanılması açısından katmanlı bir yapıyla karşılaştığımızı en net gösteren aşamadır. Birinci katmanda deliller bulunur ve önceki başlıkta da altı çizildiği üzere onların uygunluk ve tutarlılık teorileri kapsamında değerlendirilmeleri gerekir. Sonraki katmanda, iddia ve savunma makamlarının taraf olarak deliller üzerinden kurguladıkları kendi savları veya başka bir deyişle kendi gerçekliklerine ilişkin iddia ve savunmaları yer alır. İddia ve savunma makamları, deliller üzerinden kendi hukuki yargılarını içeren ve temellendiren, maddi gerçeklik hakkındaki anlatılarını oluştururlar[256]. Kanunların soyut ve genel nitelikte olması, somut olayın gerçekliğinin deliller üzerinden yeniden inşasını gerektirdiğinden, yargılamanın tarafları bu inşayı yararlanmayı amaçladıkları yasa maddelerinden yola çıkarak yapma eğilimindedirler ve bunu yaparken yoruma başvururlar[257]. Delillerin birbirleriyle ilişkilendirilmesindeyse, doğruluğun tutarlık teorisinin kullanılacağı söylenebilir. Olayın delillerle somutlaştırılmasından sonra, hangi hukuk kurallarının uygulanacağı, yani hukuksal olayın çözümündeyse hem semantik doğruluk teorisinden hem de doğruluğun tutarlılık teorisinden yararlanılacağı söylenebilir. Belirtmek gerekir ki, burada sadece tümden gelme değil, eldeki delillerle

[255] Kunter, s. 422.

[256] Konu hakkında bkz. Jackson, s. 85.

[257] Jackson'dan doğrudan alıntı yaparsak: "*Elbette, modern, genel ve soyut kurallar artık doğrudan anlatısal yapılar biçiminde ortaya çıkmaz, ancak bu yapıları kendi içlerinde gizlerler. Bu nedenle, yargılama söz konusu olduğunda, normatif kıyasın büyük öncülü ile küçük öncülü arasındaki ilişki, birebir örtüşme veya tam kimlik değil, daha çok tutarlılık veya desen eşleşmesi olarak nitelendirilir. Olayların olgularından inşa edilen anlatı, kavramsallaştırılmış hukuki kuralda açıkça ya da örtük biçimde yer alan temel anlatı desenleriyle karşılaştırılır. Hukuki kural ne kadar soyut hale gelmişse, bu eşlemede zorluklarla karşılaşma olasılığı o kadar artar*." (Jackson, s. 91).

esasa girilmesiyle tüme varma ve tarafların perspektiflerine göre gerçekliğin yeniden inşası söz konusudur[258]. İddia ve savunma makamının bu anlatıları ve argümanları esasa girildiğinde son halini almış olur.

Tarafların kendi lehlerine kurguladıkları için farklılaşan değerlendirmeleri ve başvurdukları gerekçelendirme biçimleri göz önüne alınırsa, gerçekle (*truth*), gerçeğin anlatımının (*truth telling*) birbirlerinden farklılaştığı anlaşılabilir[259]. Dolayısıyla tarafların kendi gerçekliklerine ilişkin anlatılarının inandırıcı olması gerekir. Anlatılarının inandırıcı olması, anlatıda sözü edilen olguların delilerle doğrulanabilmesine, anlatının barındırdığı önermelerin tutarlı bir biçimde birbirleriyle ilişkilendirilmesine bağlıdır. Aslında bu devrede, uygulama sırasında tutarlılık teorisinin ağır bastığını söylemek yanlış olmayacaktır. Taraf anlatımlarını zayıflatmak onların kendi içlerindeki çelişkilerin bulunmasına bağlıdır. Nitekim bu devrede egemen olan çelişmeli yargılama ilkesi ve çapraz sorgu yöntemi, tarafların anlatıları ve sunulan deliller arasındaki tutarsızlıkları ortaya çıkarmak içindir. Işık ve gölge ilişkisi gibi, saptanan tutarsızlıklar, taraflarca ileri sürülen savların ve hatta karşı savların birbirleriyle örtüşen olgularını sunar.

Doğaldır ki tarafların iddia ve savunmalarının maddi gerçekliği tam olarak yansıtmaları veya nesnel bir biçimde sunmaları beklenmez[260]. Taraf delilleriyle ve talepleriyle bağlı olmayan, re'sen araştırma yetkisiyle donatılmış[261], bağımsız ve tarafsız olması zorunlu olan, sadece hukuka ve vicdani kanaatiyle bağlı yargılama makamı, bu devrede maddi gerçeği aramakla ve onun nihai halini ortaya çıkartmakla yükümlüdür. Gerçeğe ulaşmak, hep vurgulandığı üzere duruşma devresinin ana amacıdır. Yine de bu amaç duruşmanın ne

[258] Bu bağlamda bkz. Ho, s. 54.

[259] Jackson, s. 87.

[260] Örneğin, Türk ceza yargılaması sisteminde taraflardan birinin tanık delilinden yaralandığını düşünelim. Türk ceza hukukuna göre gerçeğe aykırı olarak tanıklık yapmak suçtur (TCK md.272). Diğer taraftansa, tanıklıktan çekinebilecek olanlara tanıklıktan çekinmeyi tercih etmedikleri durumda yemin etmekten çekinebilmeleri olanağı da tanınmıştır (CMK md. 51). Tanık ve sanıkların, soruşturma ve kovuşturma evrelerindeki beyanları arasında farklılıkların bulunması durumunda ilgili tutanakların okunmasıyla bu farklılıkların giderilmeye çalışılması da (CMK md. 212 ve 213) tutarlılık teorisi bağlamında değerlendirilebilir. Hatta sanığı olayı gerçeğe aykırı bir biçimde anlattığı için sorumlu tutmamız olanaklı değildir.

[261] *"... kovuşturma evresinde hakimin araştırma görevini düzenleyen hükümler ilk olarak hâkimin diğer muhakeme süjelerinin katkıları ile bağlı olmadığını belirtmektedir. Bu ilke delillerin değerlendirilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla davanın nasıl anlaşılacağı ile de bağlı olmayan bir mahkeme karşımıza çıkmaktadır."* (Kühne'den aktaran Kelep Pekmez, s. 127, 130. dn.)

tek amacıdır ne de bu amaç uğruna duruşma devresine araçsalcı bir biçimde yaklaşılabilir. Duruşma, gerçeğe, adil ve herkesin kabul edebileceği bir biçimde ulaşmayı, araçlarla (deliller, esasa ilişkin tartışmalar gibi) amacın bir bütün olarak meşruluğunu sağlar[262]. Maddi gerçeğin her ne pahasına olursa olsun aranmıyor oluşu, bu arayışta ceza yargılamasına ilişkin yasal düzenlemelerce belirlenmiş sistem, usuller ve ilkelerin (adil yargılanma gibi) çizdiği sınırlar içerisinde kalınması, esasa girildiğinde, uyuşmazlık konusu olayı bir bütün olarak değerlendirilirken doğruluğun tutarlılık ve pragmatist teorilerinden yararlanmayı zorunlu kılar.

Bu devrede, çelişme ilkesinin ve delillerin müşterekliği ilkesinin varlığı[263], öznelerarası doğruluk teorilerini ilk bakışta akla getirebilir. Yargılamada tarafların birbirleriyle çelişebilecekleri ve tartışma içinde oldukları unutulmamalıdır. Maddi gerçeğin aranmasına yapılan vurgu, öznelerarası gerçekliği aşabilmek adına yapılmaktadır. Delillerin sahip olması gereken özelliklerle delil serbestisi ilkesi, bağımsız ve tarafsız olması gereken yargı makamının taraf delilleriyle bağlı olmayıp re'sen araştırma yetkisiyle donatılması, hep bunun içindir[264]. Bunlar, çelişmeli yargılama ilkesinin veya delilerin müşterekliği ilkesinin yok sayılması anlamına gelmez. Bunların temel amacı, olabildiğince bireysel ile öznelerarası gerçekliğin dışına çıkarak delillerin yansıttığı olgusal gerçekliğe ulaşabilmek ve delillerin doğrulanmasını olanaklı kılmak içindir. Öyle ki daha önce de belirttiğimiz gibi, hâkim ihsası reyde bulunmaz ve taraflarca tartışılmayan deliller üzerinden hüküm kuramayacağı gibi, olaya ilişkin kendi doğrudan algısına (eğer varsa) dahi dayanamaz[265].

b. Hüküm Devresinde Doğruluk Teorileri

Yukarıda ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız yargısal gerçekliğin inşası[266] hüküm devresiyle tamamlanır ve yargısal gerçeklik bu devrede ortaya

[262] Duff et. al., s. 91 vd.

[263] Bu ilke, yargılama sırasında değerlendirmeye alınan ve hükme esas teşkil eden tüm delillerin içreğinin tarafların ve yargılama makamının ortak bilgisine sunulması gereğini ifade eder (Karakehya, s. 56).

[264] Aynı yönde bkz. Canpolat, s.488. Hatta, Canpolat'a göre, "*yargılama süjelerinin, bazı alternatif çözümler açısından ceza uyuşmazlığının sonuca ulaştırılmasında etkin rol oynaması (seri muhakeme, uzlaştırma), ceza muhakemesinin maddi gerçeğe ulaşma amacını tartışmaya açık hale getirmiştir*" bile denebilir. (Canpolat, s.488.)

[265] Karakehya, s. 56.

[266] Modern ceza yargılamasının kavramsal olarak maddi olay (sübut/ispat sorunu) ve hukuki olay (hukuki niteleme) olmak üzere iki ayrı bileşeni olduğundan ve bu iki bileşenin birleş-

konur. Hüküm devresi, gerekçeli karar ilkesi gözetildiğinde (CMK md.230), aynı duruşma devresi gibi birden çok doğruluk teorisinin katmanlı bir biçimde uygulandığı bir aşamadır. Belirtmek gerekir ki kararın gerekçeli olması, sadece usuli bir zorunluluk değil, doğruluğun zemini ve nedenidir[267]. Böylelikle, hükmün hukuka uygunluğunun yanı sıra deliller arasında nasıl bir neden-sonuç ilişkisi kurulduğu da irdelenip denetlenebilecektir[268].

Yargılamanın tarafları kendi hukuki yargılarını oluştururken aynı süreçten geçerler ve duruşma sırasındaki hukuki yargılarını içeren anlatılarıyla, kendilerine ait farklı ve yarışan yargısal gerçekliklerini ortaya koyarlar. Bu doğrultuda hükmün gerekçesinde iddia ve savunma makamlarınca ileri sürülen görüşler yer almak zorundadır (CMK md.230/1-a). Buna bağlı olarak hükümde delillerin tartışılması ve değerlendirilmesi yoluna gidilecektir (CMK md. 230/1-b). İşte tüm bunlar yapılırken, deliller açısından doğruluğun uygunluk, taraf anlatımları içinse doğruluğun tutarlılık teorilerinden yararlanılır. Hükme esas alınan ve reddedilen delillerin belirtilmesi ve hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin ayrıca gösterilmesindeyse, doğrulama ilkesi ve doğruluğun pragmatist teorileri kullanılır.

Hâkim, vicdani kanaatiyle sabit gördüğü fiili (*olgusal gerçeklik*) ve onun nitelendirmesini *(normatif gerçeklik*) Türk Ceza Kanunun hükümlerini dikkate alarak yapar. Türk Ceza Kanunu'nun 61'inci maddesinde hâkimin somut olayda, yani maddi gerçeklik bağlamında araması gereken olgular, suçun işleniş biçimi, suçun işlenmesinde kullanılan araçlar, suçun işlendiği zaman ve yer, suçun konusunun önem ve değeri, meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığıdır. Failin kast veya taksire dayalı kusurunun ağırlığı ve failin kastı ya da taksiri, güttüğü amaç ve saik, ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler olgusal gerçeklik ile maddi gerçekliğin birbirinin içerisinde eridiği hukuki yargıda bulunulmasını gerektiren konuların en göze çarpan örneklerinden birini oluşturur. Yine de bunlar, değer yargısı da barındırdıklarından maddi gerçekliğin içerisinde değerlendirilmezler ve yargısal gerçekliğin kurulma anında (hüküm devresinde) saptanırlar. Nitekim, hukuk mahkemesi hâkimi, maddi gerçekliğe ilişkin ceza mahkemesinin saptamalarıyla bağlıyken, failin kusurluluğuna ilişkin değerlendirmeyi kendisi yapacaktır.

Hakimler heyet halinde bir ara karar veya hüküm verecekleri zaman

mesinden yargısal gerçekliğin oluştuğundan ilk kısımda söz etmiştik (Bkz. Ho, s. 6).

[267] Uzun, s. 19.

[268] Karakehya, s. 57 vd.

Ceza Muhakemesi Kanunun 227'nci vd. maddeleri uygulanır. Bu maddelere göre, hakimler arasındaki müzakereyi mahkeme başkanı yönetir ve müzakerede ancak karar veya hükme katılacak hakimler bulunur. Müzakere sonunda mahkeme başkanı, kıdemsiz üyeden başlayarak oyları ayrı ayrı toplayıp en sonunda kendi oyunu ekleyecek ve oylar dağılırsa, sanığın en çok aleyhine olan oy, çoğunluk meydana gelinceye kadar kendisine daha yakın olan oya eklenecektir. Heyetteki hakimlerin çoğunluğunun sahip olduğu vicdani kanaat, mahkemenin vicdani kanaatinin oluşumu için yeterli kabul edilmektedir[269]. Heyet halinde karar veya hüküm verilirken uygulanan bu süreç, doğruluğun öznelerarası gerçeklik teorilerinden, konsensus teorisinin uygulama biçimlerinin en güzel örneklerinden birini sunar. Böylelikle, her biri hâkim statüsünde olan ve buna bağlı olarak hakimlerin sahip olduğu hak ve ödevlere tabi olan eşit kişiler olarak aralarında gerçekleştirdikleri oylama usulüyle belirli bir hukuki yargı üzerinde anlaşırlar. Hükümle birlikte yargısal gerçeklik ortaya konulmuş da olsa, bu hukuken henüz kesinleşmiş bir gerçeklik değildir. Kanun yolu devresiyle sınanması ve kontrol edilmesi gerekir.

c. Kanun Yolu Devresinde Doğruluk Teorileri

Ceza yargılamasında kanun yollarının bulunması asıl nedeni, maddi gerçeğe mutlak olarak değil, nispi olarak ulaşılabilmesidir[270]. Bu bağlamda, duruşma devresinde gerçekliğin ortaya çıkartılmasında yaşanacak hatalara karşı, modern hukukun getirdiği çarelerden biri de kanun yollarıdır[271]. Türk ceza yargılamasında kanun yolları olağan kanun yolları ve olağanüstü kanun yolları olarak ikiye ayrılır. Olağan kanun yolları, itiraz, istinaf ve temyiz olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan itiraz ve istinafta, ilgili adli mercilerin kararları hem maddi (olgusal gerçeklik) hem de hukuki (normatif gerçeklik) açıdan inceleneceği için, hukuki yargılar ve duruşma devresi için yukarıda söylediklerimiz burada da geçerlidir. Kanun yollarındaki denetimlerde de çok sayıda doğruluk teorisinden katmanlı bir biçimde yararlanılabilir.

Hükümde ortaya konan ve yukarıda açıklanan yargısal gerçeklikle, usuli adalet birbirinden farklıdır ve usul kurallarının eksiksiz bir biçimde uygulanmış olması, doğru bir hükme (yargısal gerçekliğe) ulaşıldığını garanti etmez[272]. Bu nedenle olağan kanun yolları içinde mutlaka olay yönünden

[269] Karakehya, s. 137.

[270] Kunter, s. 21.

[271] Hillier, s. 18.

[272] Duff, et. al., s. 90.

de değerlendirme yapılması gerekmektedir. Türk hukukunda kanun yolları, işlevleri açısından değil, makul sürede yargılanma ilkesi üzerindeki etkileri bakımından uygulama boyutuyla değerlendirilmektedir. Yargısal gerçekliğin doğruluğunun sağlanmasında istinaf kanun yolunun çok önemli bir teminat oluşturduğunun altının çizilmesi gerekir.

Uyuşmazlığın hukuksal denetiminin, kural olarak dosya üzerinden yapıldığı, hukuki güvenliğin sağlanmasının esas alındığı temyiz kanun yolunda doğruluğun tutarlık teorisinin normatif gerçekliğin denetimi için kullanılacağı açıktır. Belirtmek gerekir ki bu aşamada her ne kadar sübut sorununa kural olarak girilmeyecek de olsa, çelişkili, mantık ve genel deneyim kurallarına aykırı bilgiler, herkesçe bilinen olgulara dair ihlal ve eksikliler, maddi (olgusal) gerçeklikle bile ilgili olsalar Yargıtay'ın denetim alanı içindedirler[273]. Bu da doğruluğun tutarlılık teorisinin, yargılamadaki somut bir örneği olarak görülebilir. Yukarıdaki görüşlerimiz, Türk hukukunda olağanüstü kanun yolları içinde yer alan, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcının itirazı ve kanun yararına bozma için de göz önüne alınabilir. Önemli hataların ortaya çıkma olasılığı karşısında, olağanüstü kanun yolları yaratılmıştır[274]. Bunlardan, maddi gerçeklikle en ilgili olanı, yargılamanın yenilenmesidir. Bu nedenle hukukumuzda yer alan yargılamanın yenilenmesi kurumu için doğruluk teorileri açısından ayrı bir değerlendirme yapmak gerekir.

Hüküm kesinleştikten sonra başvurulabilecek olan ve bu nedenle de olağanüstü kanun yolları arasında yer alan, yargılamanın yenilenmesi, yargısal gerçekliğin oluşturulmasında, maddi gerçekliğin önemini, maddi gerçeğin doğru bir biçimde tasvir edilmesinin adaletle ilişkisini keskin bir biçimde ortaya koyar. Hükümde esas alınan maddi gerçekliğin doğruluğu, yargısal gerçeklik için o kadar önemlidir ki gerektiğinde koşulları varsa yargılama en başından yenilenebilir. Nasıl ki bilimsel deneylerden elde edilen yeni bulgular paradigma değişikliğine neden olabiliyorsa, ceza yargılamasında da aranan maddi gerçeğe ilişkin yeni deliller de ulaşılacak hukuki yargıyı değiştirebilir[275]. Bunu en net yargılamanın yenilenmesinde görebiliriz. Yargılamanın yenilenmesi için gereken şartlar Ceza Muhakemesi Kanunun 311'inci maddesinde gösterilmiş olup, hemen hepsi maddi gerçeklikle doğrudan ilgilidir. Özlü bir biçimde açıklayacak olursak, hükmü etkileyen delillerin gerçeği uygun

[273] Doğan, s. 369.

[274] Kunter, s. 210.

[275] Siltala, s. 69.

bir biçimde yansıtmadığının anlaşılması (doğruluğun uygunluk kuramı) veya hükmü etkileyen yeni bir delilin ortaya çıkması (doğruluk ilkesi ve doğruluğun tutarlılık kuramı), kararı verecek yargı makamının görev kusur nedeniyle sanığın mahkumiyetine karar vermiş olması (kasten maddi veya normatif gerçekliği çarpıtması) veyahut da yargılama süreci boyunca sanığın temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmiş olması gerekir (pragmatik doğruluk kuramı).

SONUÇ

Hukukçuların, gerçeklik hakkındaki felsefi tartışmaları göz ardı ederek, belirli bir doğruluk teorisi kullanılmadan yargısal gerçeklik hakkında konuştukları gözlemlenebilir[276]. Şüphesiz uygulama sırasında hukukçular, ne felsefeciler gibi gerçeklik ve doğruluk üzerine zamana yayılmış kuramsal tartışmalar yapma lüksüne, ne de gazeteciler gibi görünürdeki gerçeklikle durumu idare etme olanağı bulabilirler. Hukukçular, bilim insanları gibi ne doğa kanunlarını araştırırlar ne de onlar gibi uzun bir zamana sahiptirler. Makul sürede yargılanma ve usul ekonomisi ilkelerinin de emrettiği üzere, belirli bir denge içinde en etkin ve en kısa yoldan nispi haliyle maddi gerçeğin aranmasına katkı sunmak, yargılamada rol almak durumundadırlar. Yine de maddi gerçeğin aranmasının ne anlama geldiğini bilirlerse, yargılamanın bu asli amacını daha rahat bir biçimde yerine getirirler. Ceza yargılamasında maddi gerçeğin doğası hakkındaki tartışmalar hem kuramsal hem de pratik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda doğruluk kuramları teorik açıdan bize hukukun bilgiyle ilişkisini anlamada kavramsal araçlar sunar. Pratik olarak ise, sağlayacakları farkındalık daha sağlıklı hukuki yargılarda bulunmamızda rol oynar.

Sözünü ettiğimiz nedenlerle, ceza muhakemesi sürecinde gerçeği arayan (*fact finder*) bir hukukçu, kendisine uyuşmazlık hakkındaki hangi olgulara, neden inandığını sormalı ve önyargılarından arınmış, açık bir zihinle değerlendirmelerde bulunmalıdır. Tarafların, savları ve bunu desteklemek için sundukları deliller üzerinden, edindiği bilgileri bir kanaat statüsüne yükseltmenin mi, yoksa hâlâ bir varsayım (ihtimal) olarak görmeye devam etmenin mi haklı olacağını değerlendirmelidir[277]. Bir hukukçu yargılama sırasında kullanılan herhangi bir hukuki yargının tamamen doğru olduğunu ve karşıt olarak kullanılan önerme veya önermelerin doğru olmadığını düşünürse, sağlıklı bir kanaat geliştirmiş demektir. Bu kanaatin gücü, karşıt olan önermeler arasında

[276] Bkz. Fernandez, s. 78.

[277] Ho, s. 103.

en güçlü olanının ne kadar mümkün olarak tasarlandığıyla ters orantılıdır[278].

Gerçekten de öğretide kimi görüşe göre maddi gerçekliğin aranması hedefi, yargılamaya sadece bir anlam ve yön sunmaktır. Bu yüzden, gerçeklerin araştırılması (*fact finding*) süreci için derinlemesine felsefi irdelemeler yapmaya gerek yoktur. Sağduyu ve sezgisel de olsa doğruluğun uygunluk teorisi yeterlidir[279]. Bizce, her yargılama sisteminin ve bu sistemin ulaşmaya çalıştığı amacın işaret ettiği doğruluk teorileri vardır ve hukukçuların bunların bilincinde olması, daha sağlıklı hukuki yargılarda bulunmalarını sağlayabilir. Görülebileceği üzere, çok katmanlı bir biçimde birden fazla doğruluk teorinin kullanılması olanaklıdır. Delillerin değerlendirilmesinde, doğrulama ilkesinin, doğruluğun uygunluk ve tutarlılık teorilerinin kullanıldığını görebiliriz. Yargılamanın genelinde, doğruluğun tutarlılık teorisinden sıklıkla yararlanıldığı görülecektir. Yargılamada hüküm kurulurken, pragmatik doğruluk teorisinin öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda, Dewey'in bir önermenin araştırma sürecine (hukuk açısından yargılama usulüne), eldeki kanıtlara ve gerekçelere, kurama bağımlı olarak doğru olacağını açıklayan güvenceli öne sürülebilirik (*warranted assertibility*) kavramının kullanılabileceğini düşünebiliriz. Gerçeklik hakkında, elde edilen bilgi ve bilgi edinme yöntemleri değiştikçe, gerçekliğin nitelemesi de değişmektedir. Tek bir gerçeklik vardır denebilir. Buna karşın, gerçekliğe ulaşma ve tasvir yolları değiştikçe, gerçekliğin görünümü de farklılaşır ve buna göre çeşitli biçimlerde nitelenir. Bu nedenle, şekli gerçeklik ve maddi gerçeklik ayrımının, hukukta kullanılması boşuna değildir. Benzer bir durum, yargısal (kazai) gerçeklik ve bilimsel gerçeklik arasındaki fark için de göz önüne alınabilir.

Hukuki yargılarımız ne kadar çok somut olgulara, olguların açık ve seçik kavramlarla tasvirine dayanırsa, o oranda daha az yoruma gereksinim duyarız; böylelikle kişisel düşünce kalıpları ve bilişsel önyargılardan uzaklaşırız. Bir anlamda, maddi gerçekliğe ulaşma amacı, nesnellik iddiasının zeminini oluşturmaktadır. Bu yüzden maddi gerçeğe ulaşılmasına ve onun tasvirine en az yorum ve argümantasyon kadar önem vermeliyiz. Olgusal pozitivizme dayanan maddi gerçeklik kavramının bizlere hatırlattığı en önemli şey de bu nesnellik iddiasıdır. Bunun için de yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesinin yaşama geçirilmesi şarttır; ancak yeterli değildir[280]. Hâkimin vicdani kanaati-

[278] Ho, s. 151.

[279] Ho, s. 155.

[280] Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesinin (AY m.9, 138, 139), hâkimin vicdani kanaatinin

ni oluştururken, doğrulama yanlılığı gibi önyargılardan, kendi sosyo-kültürel koşullanmalarından, kişisel değer yargılarından, düşüncelerinden ve inançlarından da bağımsız olması; uyuşmazlık konusu olaya adeta ideal bir bilim insanı gibi yaklaşması gerekmektedir. Kanımızca olgusal pozitivizme dayanan maddi gerçeklik kavramının bizlere hatırlattığı son bir husus daha vardır. Bu da çağın sunduğu bilimsel olanaklar geliştikçe, bu olanakların yargılamada kullanılmasıdır. İleride, nörobilimdeki gelişmeler, yapay zekâ uygulamalarının daha çok kullanılacak oluşu, her yanımızı saran dijitalleşme, gerçeklikle ilgili tartışmalara yeni boyutlar katacaktır.

mantık kurallarına uygun ve delillere dayalı olarak oluştuğunda yeterli güvenceyi sağlayabileceğine yönelik olarak bkz. Canpolat, s.483.

KAYNAKÇA

Allen, Ronald J. / Pardo, Michael S., "The Myth of the Law-Fact Distinction," Northwestern University Law Review, 2002, V. 97, N. 4, s. 1769-1808.

Arıkan, Engin, "Robert Alexy'nin Doğruluk Argümanının Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 28, S. 3, s. 1304-1341.

Aytış, Aykut, "Tarski'nin Semantik Doğruluk Tanımı", Beytulhikme Internationan Journal of Philosophy, 2021, V. 3, s. 1377-1407.

Baç, Murat, Epistemoloji, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2229, Eskişehir 2011, (Ed. Demet Taşdelen).

Balo, Yusuf Solmaz/Çetintürk, Ekrem, "Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", AHBVÜHFD, 2013, C. 17, S. 2, s. 1243-1292.

Bayles, Micheal D., "Hukuk Felsefesi Neye Dairdir? Hukuk Kuramları, Tanımları Kavramları Ya Da Kavrayışları Mı?", İÜHFM, 2015, C. LXXIII, S. 2, s. 393-408, (Çev. Uğur Dinç).

Beall, JC / Middleton, Ben, Truth The Basics, Routledge, 1st Edition, New York & London 2024.

Bogucki, Olgierd, "Truth in Judicial Fact-Finding and Legal Interpretation", International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique, 2023, V. 36, N. 2, s. 649–666.

Bradley, Armour-Garb/ Woodbridge, James/Stoljar Daniel, "Deflationism About Truth." Stanford Encyclopedia of Philosophy, First published 1997; substantive revision 2021. https://plato.stanford.edu/entries/truth-deflationary/ Erişim Tarihi: 22.05.2025, (Ed. Edward N. Zalta).

Canpolat, Can, "Ceza Muhakemesi Hukukunun Amacı, Objektif Gerçekliğin Keşfi Mi? Yargısal (Kazai) Bir Gerçeklik İnşa Etmek Mi?", ERÜHFD, 2020, C. XV, S. 2, s. 451-499.

Davidson, Donald, Truth, Language, and History, Philosophical Essays, Volume 5, Clarendon Press, Oxford 2005.

Denkel, Arda, "Bilgi ve Nesne-II, Gerçeklik İçin Sınırlar", Öncül Analitik

Felsefe, 2021, (https://onculanalitikfelsefe.com/bilgi-ve-nesne-ii-gercekcilik-icin-sinirlar-arda-denkel/, Erişim Tarihi: 22.01.2025)

Dias, R. W. M., "Autopoiesis and the Judicial Process" Rechtstheorie, 1980, V. 11, N. 3, s. 257-282.

Doğan, Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik, Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi, 3. Baskı, Seçkin, Ankara 2022.

Doko, Enis, "Metafiziğin Temelleri, Analitik Metafiziğe Giriş", 1. Baskı, Mona Araştırma, İstanbul 2020.

Duff, Antony/ Farmer Lindsay/ Marshall Sandra/ Tadros Victor, The Trial on Trial: Volume: 3, Towards a Noarmative Theory of the Criminal Trial, 1st Edition, Hart Publishing, USA 2007.

Fernandez, Joseph M., "An Exploration of the Meaning of Truth in Philosophy and Law," University of Notre Dame Australia Law Review, 2009, 11, s. 53-83.

Foucault, Michel, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Bası, İmge Kitabevi, Ankara, Temmuz 1992.

Gözler, Kemal, Hukuka Giriş, 16. Baskı, Ekin Y., Bursa 2019.

Günday, Şeref, "Doğru ve Doğruluk Kuramları", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, 2 (1-2), s. 187-195.

Haack, Susan, Evidence Matters, Science, Proof, and Truth in the Law, 1st Edition, Cambridge, UK 2014.

Haldar, Piyel, "The Evidencer's Eye: Representations of Truth ın the Laws Of Evidence", Law and Critique, 1991, V. 2, s. 171-189.

Hillier, Tim/Dingwall Gavin, Criminal Justice and the Pursuit of Truth, 1st Edition, Briston University Press, UK 2021.

Ho, H. L. A, Philosophy of Evidence Law: Justice in the Search for Truth, 1st Edition, Oxford University Press, UK 2008.

Internet Encyclopedia of Philosophy, (n.d.). *Truth*. (https://iep.utm.edu/truth/ Erişim Tarihi: 06.04.2025)

Jackson, J. D., "Law, Fact and Narrative Coherence: Deep Look at Court Adjudication" International Journal for the Semiotics of Law, 1990,

V. 3, N. 1, s. 81-96.

James, William, Hakikatin Anlamı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021, (Çeviren F. B. Aydar).

Karakehya, Hakan, Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğin Tespiti, 1. Baskı, Savaş, Ankara 2016.

Kaufmann, Artuhur, "Analogy and 'The Nature of Things': A Contribution to the Theory of Types". (İngilizceye Çevirenler Ilmar Tammelo, Lyndall L. Tammelo, Anthony R. Blackshield ve Albert S. Foulkes), Journal of the Indian Law Institute, 1966, V. 8, N. 3, s. 358–401.

Kelep Pekmez, Tuba, Ceza Muhakemesinde Fiil, 1. Baskı, On iki Levha, İstanbul 2019.

Kirkham, Richard L., Theories of Truth, A Critical Introduction, 1st Edition, MIT Press, USA 2001.

Klami, Hannu Tapani/Sorvettula, Johanna/Hatakka Minna, "Evidence and Legal Reasoning: On the Intertwinement of the Probable and the Reasonable." Law and Philosophy, 1991, V. 10, N. 1, s. 73-108.

Kubbealtı Lügatı, (https://lugatim.com Erişim Tarihi: 10.03.2024)

Kunter Nurulllah, Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 6.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978.

Küçüktaşdemir, Özgür, "Mitolojide Adalet İmgeleri", ViraVerita, 2017, S. 5, s. 87-132.

Lynch, M. P. (ed.), "Truth", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (https://plato.stanford.edu/entries/truth/ Erişim Tarihi 31.05.2024.)

MacCormick, D.N., "The Coherence of a Case and the Reasonableness of Doubt", The Liverpool Law Review*,* 1980*,* 2, s. 45-50.

Nicolson, Donald, "Truth, Reason and Justice: Epistemology and Politics in Evidence Discourse", The Modern Law Review, 1994, V. 57, N. 5, s. 726-744.

Searle John, Toplumsal Gerçekliğin İnşası, 1. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005, (Çevirenler: Muhittin Macit-Fcmıh Özpilavcı)

Selçuk, Sami, Suç Yargılama Süreci Hukuku Dogmatiği ve/ya Grameri, 1.

Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2022.

Siltala, Raimo, Law, Truth, and Reason, A Treatise on Legal Argumentation, 1st Edition, Springer, London 2011.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (n.d.). *Pragmatic theories of truth* (https://plato.stanford.edu/entries/truth-pragmatic/ Erişim Tarihi: 06.04.2025.

Summers, Robert, "Formal Legal Truth and Substantive Truth in Judicial Fact-Finding: Their Justified Divergence in Some Particular Cases", Law and Philosophy, 1999, V. 18, N. 5, s. 497-511.

Tanrıver, Süha, Yargı Teşkilatı ve Görevliler, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2022.

Taşdemir, Özgür, "Ceza Yargılamasına Epistemoloji Penceresinden Bir Bakış: Maddi Gerçeğin Keşfi ve Geçmişin Yeniden İnşası", HFSA 30, 2022, İstanbul, s. 384-394.

Tepe, Harun, "Doğruluk Üzerine Kavramsal Bir Çözümleme", Çağdaş Epistemolojiye Giriş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 215-219, (Hazırlayan: Nebi Mehdiyev).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.03.2024)

Twinning, William, Rethinking Evidence, Explatory Essays, 2nd Edition, Cambridge, UK 2006.

Uzun, Ertuğrul, "Hukuku Anlatı Olarak Görmek, Hukukta Anlatıyı Görmek", Hukukta Anlatı, Hukukun Anlatısı, Seçkin, 1. Baskı, Ankara 2021, s. 25-40, (Editörler: Uygur, Gülriz/İspir, Zeynep)

Uzun, Ertuğrul, "İngiliz Analitik Hukuk Teorisi ve John Austin", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003, C. 3, S. 2, s. 1-24.

Uzun, Ertuğrul, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, 1. Baskı, Nora Kitap, İstanbul 2016.

Viola, Fancesco, "The Judicial Truth", Persona y Derecho, 1995, V. 32, s. 249-266.

Walker, Ralph, "The Coherence Theory of Truth", The Oxford Handbook of Truth, Oxford U.P, 1st Edition, UK 2018, s. 219-237, (Ed. Michael

Ganzberg).

Worley, S., "Truth, Theories of", In The Encyclopedia of Clinical Psychology, Wiley, 1st Edition, USA, 2015, (Eds. R.L. Cautin and S.O. Lilienfeld).

Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin, Ankara 2017.

1. Finansal Destek Beyanı | Financial Support Statement
Bu çalışma herhangi bir finansal destek almadan gerçekleştirilmiştir. | This research received no financial support.
2. Çıkar Çatışması Beyanı | Conflict of Interest Statement
Yazar, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare no conflict of interest.
3. Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval
Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. | Ethics committee approval was not required for this study.
4. Yazar Katkı Beyanı | Author Contributions
Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was solely authored by the writer.
5. Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı | Research and Publication Ethics Statement
Yazar, çalışmada akademik etik kurallara uyulduğunu ve herhangi bir etik ihlal bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare that all ethical guidelines for research and publication have been followed and that no violations have occurred.
6. İntihal Taraması ve Hakemlik Süreci | Plagiarism and Peer Review Statement
Makale, intihal programıyla taranmış ve çift kör hakemlik sürecinden geçmiştir. | This article was screened by plagiarism detection software and evaluated through a double-blind peer-review process.